

**Voortgangsrapportage
AARO-programma's
(OCW)**

Zorghuisvesting

Onderwijsomgeving

Innovatieve vormen van opdrachtgeverschap

Onderdeel van de Actieagenda Architectuur en Ruimtelijk Ontwerp 2013-2016

inhoud

7		introdunctie		
9		voorwoord		
10	1	AARO Programma Zorghuisvesting		
10	1.1	Hedy D'ancona-prijs	20	3.1
11	1.2	Ontwerp en Dementie: The Art and Science of Dementia Care	22	3.2
13	1.3	Open Oproep 2015: Het Nieuwe Gasthuis	22	3.3
			22	3.4
			25	3.5
15	2	AARO Programma Onderwijsomgeving		
15	2.1	Open Oproep I 2014: Onderwijsomgeving voor uitvinders, denkers en doeners		
16	2.2	Expertteams: Onderwijsomgeving voor uitvinders, denkers en doeners		
18	2.3	Open Oproep II 2014: Onderzoek huisvesting beroepsonderwijs jongeren		
19	2.4	Kennisnetwerk		
			20	3
				AARO Programma Innovatieve Vormen van Opdrachtgeverschap
			20	3.1
			22	3.2
			22	3.3
			22	3.4
			25	3.5
				30
				Overzicht financiën
			30	1.
			30	2.
			30	2.1
			30	2.2

introdunctie

De Actieagenda Architectuur en Ruimtelijk Ontwerp 2013-2016 is een interdepartementaal werkprogramma, waarbij de ministeries van OCW, IenM, BZK, EL&I, Defensie en Buitenlandse Zaken betrokken zijn. De Actieagenda bestaat uit acht werkprogramma's. Doel van de Actieagenda is een aantoonbare verbetering van de lokale, regionale en nationale architectuurpraktijk. Hierbij staat het versterken van de maatschappelijke positie van het ontwerp centraal. De AARO programma's bieden de mogelijkheid om actuele maatschappelijke vraagstukken te agenderen en multidisciplinaire teams bij ruimtelijke opgaven te betrekken. Het Stimuleringsfonds agendeert specifieke opgaven, selecteert en begeleidt ontwerpteam en draagt zorg voor de kennisuitwisseling en publiciteit betreffende de resultaten.

Het Stimuleringsfonds is verantwoordelijk voor de uitvoering van vijf programma's en rapporteert over de voortgang aan de ministeries van OCW en IenM. Deze mid-term rapportage is gericht op het programma 'Zorg en Scholenbouw', die het fonds uitvoert in opdracht van het ministerie van OCW, en het programma 'Innovatieve Vormen van Opdrachtgeverschap', uitgevoerd in opdracht van de ministeries van IenM en OCW. In deze programma's ligt de nadruk op het ontwikkelen van nieuwe ruimtelijke typologieën voor urgente maatschappelijke opgaven en het bevorderen van goed opdrachtgeverschap.

Het Stimuleringsfonds heeft een traditie opgebouwd in het agenderen van de kwaliteit in de collectieve maatschappelijke sectoren. Mede door de ingrijpende veranderingen in het beleid t.a.v. zorg en onderwijs, veranderen zowel de ontwerpogaven in deze sectoren, als de condities die de kwaliteit en betrokkenheid van het opdrachtgeverschap beïnvloeden. In overleg met het ministerie van OCW zijn bij de uitvoering van deze AARO-programma's ook andere ontwerpdisciplines uit de creatieve industrie betrokken. Dit bevordert een integrale aanpak van de zorg- en onderwijsomgeving.

Om praktische en inhoudelijke redenen heeft het fonds het AARO programma 'Zorg en Scholenbouw' in twee deelprogramma's onderverdeeld; de thema's 'Zorghuisvesting' en 'Onderwijsomgeving' kennen een eigen dynamiek en aanpak. Voor de uitvoering van het programma heeft dit geen financiële consequenties. Er zijn geen schotten tussen de beide programma onderdelen aangebracht, waardoor ze altijd in samenhang moeten worden gezien. In het financiële overzicht aan het einde van deze rapportage worden ze daarom ook gezamenlijk behandeld. Daarnaast toont deze rapportage de resultaten van het door de ministeries van IenM en OCW gesteunde AARO-programma 'Innovatieve Vormen van Opdrachtgeverschap'. In deze tussenrapportage zijn de resultaten van de eerste drie uitvoeringsjaren van de Actieagenda per

(deel)programma weergegeven. Omdat het om drie inhoudelijk zeer verschillende programma's gaat zijn veel maatwerkoplossingen bedacht. Deze rapportage geeft daarmee een mooi en divers overzicht van tot nu toe door het Stimuleringsfonds ondersteunde projecten, ondernomen acties en georganiseerde bijeenkomsten. In de eerste drie jaar is binnen de OCW programma's in samenwerking met maatschappelijke partners geëxperimenteerd en uitgevonden. Het komende jaar zal in het teken staan van de verspreiding van resultaten daarvan en van het uitbreiden en intensiveren van de samenwerkingsverbanden.

Communicatie over alle AARO-programma's, die belegd zijn bij het Stimuleringsfonds, en een beschrijving van de (tussen)resultaten zijn tevens te vinden op de website van het Stimuleringsfonds.

voorwoord

Met ingang van 2013 is het cultuurstelsel grondig herzien. Tegelijkertijd is het ruim twintig jaar oude architectuurbeleid opnieuw geïntegreerd en is de uitvoering ervan samengevat in programma's. Het Stimuleringsfonds voor Architectuur kreeg de opdracht om het werkveld te verbreden tot de creatieve industrie. In de praktijk zoekt het Stimuleringsfonds bewust de grenzen op met andere disciplines. Hierdoor ontstaan nieuwe condities voor culturele producties en experimenten. Tegelijkertijd biedt deze verbreding van het werkveld meer mogelijkheden om te werken aan oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken.

Als we terug kijken op het werk van het Stimuleringsfonds dan zien we echter niet alleen verandering, maar ook continuïteit. Beleid en werkelijkheid blijken sterk met elkaar vervlochten te zijn. Als reactie op de versteviging van de positie van marktpartijen in de ruimtelijke ordening en stedenbouw, introduceerde staatssecretaris Rick van der Ploeg rond de eeuwwisseling het begrip 'culturele planologie'. Het leek hem van belang dat er een cultureel tegenwicht zou ontstaan als reactie op de grootschalige en rationale stadsuitbreidingen. Zijn standpunt werd breed onderschreven en werd in een volgend kabinet door vijf ministeries vertaald in het Belvederebeleid. Het Stimuleringsfonds heeft in de periode 2002 t/m 2008 meegewerkt aan de uitvoering hiervan. Met behulp van complexe voorbeeldprojecten is de uitvoering van de subsidieregeling gestimuleerd.

Voor ontwerpers is het nu vanzelfsprekend dat kennis van de geschiedenis en de lokale context een belangrijke voorwaarde is voor het optimaliseren van de kwaliteit van ontwerpen en het verwerven van maatschappelijk draagvlak. Het Belvederebeleid heeft ook de aanzet gegeven tot talloze bottom-up initiatieven. Immers, burgers blijken zich zeer betrokken te voelen bij de ontstaansgeschiedenis van hun stad en regio en beschikken vaak over heel specifieke kennis. Achteraf gezien vormde het Belvederebeleid onbedoeld een welkome voorbereiding op de omslag van een top-down gestuurde uitbreidingsplanologie naar een bottom-up geïnitieerde transformatie praktijk.

Bij de uitvoering van het Belvederebeleid kwam aan het licht dat veel gemeenten en provincies over onvoldoende kennis van stedenbouw en ruimtelijke ordening beschikten. Veelal beschikten de grotere ontwerp bureaus over 'het geheugen van de stad'. Na afronding van het Belvederebeleid ontving het Stimuleringsfonds opdracht van het ministerie van OCW om de kennis over stedenbouw en ruimtelijk ontwerp te verdiepen. Dit bood de mogelijkheid aan de ontwerp bureaus om op basis van onderzoek naar actuele opgaven overheden te betrekken bij de kennisontwikkeling op het gebied van stedenbouw en regionaal ontwerp.

Kennisontwikkeling binnen architectuur en stedenbouw

is van belang om de positie van ontwerpers in het maatschappelijk en economisch krachtenveld te verstevigen. Het Stimuleringsfonds heeft dit nu ruim 10 jaar gestimuleerd. Gedurende langere tijd is onderzoek naar de mogelijkheden om de onderwijsomgeving voor jonge kinderen gestimuleerd, in samenwerking met vele partijen die de opkomst van de brede school ondersteunden. In overleg met het ministerie van OCW is in 2013-2016 de aandacht verlegd naar het beroepsonderwijs voor jongeren. Terecht naar nu blijkt. Er is een grote en breed gedragen inspanning nodig om de inhoud van het beroepsonderwijs meer toekomstgericht te maken en om hiervoor en passende omgeving te ontwikkelen. Het gesprek over de vraag of en hoe de huidige ROC-gebouwen voldoen is van start gegaan.

De transformatie van een verzorgingsmaatschappij naar een participatiemaatschappij heeft ingrijpende gevolgen voor de zorg. Het Stimuleringsfonds heeft de activiteiten gericht op het bevorderen van de kwaliteit van de omgeving waarin zorg wordt verleend. De combinatie van privatisering, decentralisatie en bezuiniging is dermate ingrijpend, dat de gevolgen nog niet te overzien zijn. Positief is dat het verdwijnen van de volledig centraal aangestuurde huisvesting ruimte gemaakt heeft voor een grote toename aan de verscheidenheid van zorggebouwen. Tegelijkertijd kampt de zorgsector nu met toenemende leegstand. De kosten die hiermee gepaard gaan belemmeren mogelijk de kwaliteitsverbetering. Met de Hedy D'ancona-prijs inventariseert het Stimuleringsfonds de gevolgen van het veranderende zorgbeleid. Daarnaast wordt een verdieping van het ontwerpend onderzoek nagestreefd.

AARO Programma Zorghuisvesting

Het AARO Programma Zorghuisvesting is gericht op ondersteuning van innovatieve ontwerpogaven op het brede terrein van de zorghuisvesting. Door ontwerpend onderzoek te stimuleren dat zich richt op actuele ontwikkelingen in de zorg draagt het programma bij aan verbetering van de kwaliteit van de omgeving waarin zorg wordt aangeboden.

Het programma heeft de volgende doelstellingen:

- vergroten en delen van kennis bij opdrachtgevers en ontwerpers over de inzet van ontwerp bij de maatschappelijke opgave Zorg;
- vergroten van kennis over de specifieke ontwerpaspecten van de zorgvraag, door middel van interdisciplinair en ontwerpend onderzoek, in samenwerking met opdrachtgevende partijen;
- ontwerpend en regulier onderzoek stimuleren dat anticipeert op actuele ontwikkelingen in de zorg;
- verbreden van onderzoek met productontwerp en de inzet van nieuwe technologie
- internationale kennisuitwisseling bevorderen op het gebied van de ontwerp kwaliteit van de zorgarchitectuur.

In 2013, 2014 en 2015 zette het Stimuleringsfonds drie trajecten uit: ‘de Hedy d’Ancona-prijs voor excellente zorgarchitectuur’, ‘Ontwerp en Dementie: The Art and Science of Dementia Care’ en de Open Oproep voor ‘Het Nieuwe Gasthuis’.

1.1 Hedy d’Ancona-prijs

De Hedy d’Ancona-prijs is een tweejaarlijkse prijs voor excellente zorgarchitectuur in Nederland. De prijs wordt op initiatief van het Stimuleringsfonds en TNO georganiseerd om voorbeeldstellend opdrachtgeverschap in de zorg te stimuleren. Projecten die een innovatief zorgconcept verbinden aan een kwalitatief rijke omgeving die het welzijn van patiënten, cliënten, personeel, vrijwilligers, familieleden en bezoekers ondersteunt, komen in aanmerking voor de prijs. De prijs is geen doel op zich, maar een middel om aandacht te vragen voor de mogelijkheden om de omgeving van mensen die zorg ontvangen en verlenen aanzienlijk te verbeteren.

Het zorglandschap verandert snel. De institutionele zorg beperkt zich tot steeds zwaardere vormen van zorg en mensen met een zorgvraag wonen langer thuis. Het aantal niet-conventionele opdrachtgevers dat eigen initiatief toont, neemt toe. Daarnaast hebben technologische innovaties grote impact op de organisatie van zorg. Het is van groot belang dat hoogwaardige architectuur binnen deze veranderende zorgopgave op de agenda staat en dat (nieuwe) zorgconcepten en huisvesting elkaar versterken.

Iedereen kan een zorgproject voordragen: opdrachtgevers, ontwerpers, initiatiefnemers, zorgprofessionals, corporaties,

ontwikkelaars, zorgondernemers, gemeenten en gebruikers. Het kan gaan om nieuwbouw, herbestemming, renovatie of om een gebiedsontwikkeling van een ensemble van gebouwen. Om innovaties te bevorderen worden nadrukkelijk ook niet-conventionele opdrachtgevers die eigen initiatief tonen gevraagd te reageren.

De jury beoordeelt en nomineert de inzendingen en kent prijzen en eventuele eervolle vermeldingen toe. De jury bestaat uit een voorzitter en vijf leden met deskundigheid met betrekking tot de nieuwste ontwikkelingen op het gebied van care en cure sector; architectuur, openbare en collectieve ruimte, interieurarchitectuur, stedenbouw; en op het gebied van professioneel opdrachtgeverschap en vastgoedstrategie.

De jury bezoekt alle genomineerde projecten voordat zij haar uiteindelijke winnaar kiest. Tijdens deze locatiebezoeken kunnen de opdrachtgevers, architecten en gebruikers -patiënten, personeel en bezoekers- van gedachten wisselen met de jury over hun visie op zorg en de werking van het gebouw. Op deze manier neemt de jury ook de gebruikservaringen van de vele in de zorg betrokken partijen mee in de uiteindelijke keuze.

De winnaar wordt tijdens een publieke bijeenkomst bekendgemaakt. Bij de prijsuitreiking verschijnt een publicatie met daarin het juryrapport en een aantal essays gericht op actuele thema’s, zoals deze uit de inzendingen naar voren komen. Het juryrapport wordt na de prijsuitreiking gepubliceerd op de website www.hedydanconaprijs.nl. De publicatie en de website zijn van belang, omdat ze beide inzicht geven in de ontwikkelingen binnen de zorgarchitectuur. In 2014 verzorgde de AVRO verzorgt bovendien een reeks uitzendingen rondom de genomineerde projecten.

1.1.1 Inzendingen en genomineerde projecten Hedy D’ancona-prijs 2014

In 2013 zijn 91 projecten ingezonden en beoordeeld, daarvan werden 7 projecten genomineerd en door de vakjury bezocht. De prijs ging uiteindelijk naar De Veilige Veste in Leeuwarden. Een uniek project, waarbij een voormalig politiebureau is getransformeerd tot een veilige en architectonisch hoogwaardige omgeving voor de opvang van jonge vrouwen die op de vlucht zijn voor huiselijk geweld, loverboys en gedwongen prostitutie. Een ander genomineerd project genaamd Paswoningen Het Dorp in Arnhem, twee pilotwoningen met domotica voor bewoners met een lichamelijke beperking, ontving een eervolle vermelding. Naast de prijswinnaar en de eervolle vermelding werden de volgende vijf projecten genomineerd:

- Woonservice De Keyzer in Amsterdam
- KinderOOGcentrum in Rotterdam

- Woonzorgcomplex Koninklijke Kentalis in St. Michielsgestel
- Centrum voor Verslavingszorg VICTAS in Utrecht
- Verslaafdenopvang Anton de Komplein in Amsterdam

Inzendingen en genomineerde projecten Hedy D’ancona-prijs 2016
Voor de Hedy D’ancona-prijs 2016 werden 52 projecten ingezonden en beoordeeld, daarvan werden de volgende zeven projecten genomineerd om door de vakjury te worden bezocht:

- blijf-van-mijn-lijf huis Oranje Huis in Amsterdam
- zorgboerderij Noorderhoeve in Schoorl
- jongerenhospice Xenia in Leiden
- buitenpaviljoen voor chemotherapie in Hilversum
- kulturhus Litsberg met zorgappartementen in Den Dungen
- revalidatiecentrum Laurens Intermezzo Zuid in Rotterdam
- Het Reinier de Graaf Gasthuis ziekenhuis in Delft

In februari 2016 bezoekt de jury de zeven genomineerde projecten van de Hedy D’ancona-prijs 2016. De prijsuitreiking van de vierde editie vindt plaats op 1 juni 2016. Gelijktijdig presenteert het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie een publicatie met de genomineerde zorggebouwen, een overzicht van alle ingezonden projecten en essays over actuele thema’s in zorgarchitectuur. Verdere toelichting op het project is te vinden op de website van het Stimuleringsfonds of deze link.

1.2 Ontwerp en Dementie: The Art and Science of Dementia Care

De in Amsterdam gevestigde zorgaanbieder Cordaan en het Stimuleringsfonds hebben gezamenlijk het initiatief genomen voor ‘Ontwerp en Dementie: The Art and Science of Dementia Care’, een interdisciplinair project gericht op het verbeteren van de zorg en de kwaliteit van de leefomgeving voor mensen met dementie. In het project werken ontwerpers, wetenschappers, zorgdeskundigen en producenten op concrete zorglocaties gezamenlijk aan ruimtelijke oplossingen en/of prototypes voor objecten. De betrokkenheid van Cordaan is cruciaal. Ze vervullen de rol van geëngageerd en professioneel opdrachtgever, bieden locaties aan, en brengen kennis en ervaring in.

Het onderzoek richt zich op de directe leefomgeving van mensen met dementie: het interieur met daaraan gekoppeld de directe omgeving van gevel, terras, balkon, straat en/of tuin. Door binnen het project onderzoek te koppelen aan het ontwerpen en het maken, kunnen de resultaten direct in de dagelijks praktijk getest worden. Het onderzoek betreft een intensieve samenwerking tussen vier disciplines. Zorgdeskundigen, wetenschappers, producenten en ontwerpers komen gedurende een jaar op regelmatige basis bijeen en werken met elkaar samen. In interdisciplinaire teams komen de deelnemers tot een integrale manier van denken ten aanzien van de leefomgeving voor mensen met dementie, die de teamleden vervolgens in hun eigen dagelijkse beroepspraktijk verder kunnen uitbouwen. Doel van The Art and Science of Dementia Care is om de kwaliteit van het in- en exterieur te verbeteren en te specificeren, en

Uitreiking Hedy d’Ancona-prijs 2014 door Hedy d’Ancona (midden) aan architect Beatrice Montesano van KAW architecten (links), en opdrachtgever Linda Terpstra, Veilige Veste Fier Fryslân (rechts).

in het ontwerpen zowel de ervaring van zorgverleners als de laatste wetenschappelijke inzichten te benutten. Een tweede doelstelling is het stimuleren van de kwaliteit van de interieurdiscipline

1.2.1 Deelnemers

Het Stimuleringsfonds schreef voor de werving van ontwerpers in juni 2014 de Open Oproep ‘Ontwerp en Dementie’ uit. In totaal hebben 183 ontwerpers gereageerd. Uit de 183 inzendingen werden 12 ontwerpers geselecteerd om deel te nemen aan het project. De selectie heeft plaats gevonden op basis van ontwerp kwaliteit, interdisciplinaire houding, affiniteit met de doelgroep en persoonlijke motivatie. Bij de beoordeling en selectie van de inzendingen werden de twee projectleiders van het project ‘The Art and Science of Dementia Care’ betrokken: Caro van Dijk - architect, onderzoeker en docent aan de TU Delft - en Henri Snel - architect en onderzoeker op het gebied van alzheimer en architectuur, hoofd van de afdeling inter-architecture van de Gerrit Rietveld Academie en tevens voorzitter adviescommissie Deelregeling Architectuur. Onderstaande 12 ontwerpers werden geselecteerd voor deelname. De geselecteerde ontwerpers ontvangen ieder een bedrag van € 5.200,- voor hun deelname aan het project. Het totaal toegekende subsidiebedrag komt daarmee op € 62.400,-.

- Marthe Biezen - Marthe Biezen
- Samira Boon - Studio Samira Boon
- Ricky van Broekhoven - Studio Ricky van Broekhoven
- Femke Feenstra - De Jong Gortemaker Algra
- Laura Lynn Jansen - Laura Lynn Jansen Studio
- Beatrice Montesano - KAW architecten
- Jarrik Ouburg - Office Jarrik Ouburg
- René van Raalte - RVR Design
- Mechtild Stuhlmacher - Korteknie Stuhlmacher Architecten
- Marnix Tavenier - mxt landschappen
- Jetske Visser - Studio Jetske Visser
- Eric Vreedenburgh - Archipel Ontwerpers

Naast de ontwerpers brengen de volgende 6 wetenschappers specifieke kennis in. Zij zijn verkozen met het oog op hun deskundigheid en een dekking van de gehele breedte van de opgave. De volgende zes wetenschappers ontvangen een honorarium van € 3.120,- voor hun deelname aan het project: Fiona de Vos – Studio dVO, Antoinette Reerink - UvA, Anthopology of Health Care and Body, Sabine Wildevuur - Waag Society, Joost van Hoof - Fontys Expertisecentrum Gezondheidszorg en Technologie, Wouter Bergmann Tiest - VU, Faculteit der Bewegingswetenschappen, Toine Schoutens – FluxPlus.

De 6 participerende zorgdeskundigen zijn in overleg met Cordaan geselecteerd op basis van hun ervaring op de werkvloer gecombineerd met een houding gericht op samenwerking en ontwikkeling van kansen. De zorgdeskundigen zijn allen werkzaam bij Cordaan: Annemiek van Dulleman – locatiemanager Staalmanpark, Annemiek Verhoeven – beleidsadviseur, Dorien Temmink – locatiemanager De Diem, Jacobine Wegink – manager dagbesteding, Lian Reijers – teammanager V&V, Paula Irik – geestelijk verzorger.

De producenten tot slot zijn allen partijen die zelf innoveren en de mogelijkheid hebben om een idee uit te werken tot prototype. Het zijn bovendien producenten die zich geëngageerd hebben aan het project en hebben toegezegd in de concrete uitwerking van de ontwerpen niet alleen een adviserende, maar ook een produceren rol te kunnen spelen. De producenten ontvangen geen financiële bijdrage voor hun deelname aan het project. Betrokken zijn: Marijke Griffioen - Forbo Flooring, Wendy Fietelaars – KOBE, Wouter Verhoeven – Proliad, Berry Appeldoorn – MomentsFurniture, Kees Luijendijk – Thereca, Mariette Dekker - Staalbaron

1.2.2 Voortgang

Het Ontwerp en Dementie project is onderverdeeld in drie fasen:

- Laboratorium-fase - oktober 2014 tot januari 2015
- Atelier-fase - januari 2015 tot juni 2015
- Podium-fase - juli 2014 tot september 2015

In het Laboratorium stond het uitwisselen van informatie centraal.

Met een verkenning van beschikbare wetenschappelijke kennis en voorbeeldprojecten werd de diepte gezocht. Dit gebeurde plenair met alle teams tegelijk, in drie thematische sessies die ieder plaatsvonden op één van de ontwerplocaties.

- LAB I 23 oktober 2014: tactiliteit, tastzin, geur en (inter)activiteit
- LAB II 14 november 2014: daglicht, kunstlicht, kleur en (inter)activiteit
- LAB III 04 december 2014: materialiteit, geluid en (inter)activiteit

Op 15 januari 2015 werd het Laboratorium afgesloten met het StartAtelier, een bijeenkomst waarin de onderzoeksresultaten van het Laboratorium en de ontwerpogave voor het Atelier door de teams werden gepresenteerd aan een klankbordgroep van experts op het gebied van zorg en (interieur)architectuur.

De gepresenteerde voorstellen voor het Atelier waren heel divers: van object- tot wijkniveau, van korte- tot lange termijn ingrepen, van ingrepen die aanzetten tot meer bewegen tot ontwerpen die juist aansluiten op de laatste levensfase.

In de atelierfase stond het ontwerpend onderzoek, het maken en het testen van de ontwerpinterventies centraal. Dat gebeurde op drie zorglocaties van Cordaan samen met de bewoners en het zorgpersoneel. De teams bouwden mock-ups, die samen met zorgpersoneel en bewoners werden getest. Zo werd de zintuiglijke waarneming van dementerenden en de behoefte aan prikkels onderzocht met objecten die het licht breken en worden er veilige verbindingen gezocht tussen binnen en buiten, voor het ervaren van een buitengevoel. De atelierfase duurde van januari tot juni 2015. Reflectie op de resultaten vond tijdens het Atelier tweemaal plaats tijdens een TussenAtelier (30 april 2015) en een SlotAtelier (11 juni 2015), waar de teams aan elkaar en aan de klankbordgroep de (tussen)resultaten presenteerden: de ontwerpogave, de werkwijze, de samenwerking met zorgverleners en bewoners en de concrete ingrepen op locatie. Kenmerkend voor het traject is met name ook de werkwijze van het Atelier geweest; het feit dat het onderzoek door interdisciplinaire teams op locatie uitgevoerd is. Weten voor wie je iets maakt, het persoonlijke contact, de directe voelbaarheid van behoeften en wensen gaf duidelijk energie en inspiratie aan de teams, en leidde tot mooie reacties bij bewoners én bij het zorgpersoneel van de verschillende locaties. In essentie ging het om aandacht. Aandacht van de ontwerpers voor bewoners én zorgverleners; aandacht van zorgverleners voor de mogelijkheden die kleine interventies bieden om de interactie met bewoners te verrijken.

Tijdens het SlotAtelier van de vervolgoopdrachten bleek dat een aantal interventies potentie hadden voor vervolgonderzoek. Het Stimuleringsfonds en Cordaan vertrekten daarom in de Podium-fase vervolgoopdrachten op maat aan de zeven meest innovatieve en productieve samenwerkingsverbanden die waren ontstaan in de Atelier-fase van The Art and Science of Dementia Care. Vijf vervolgoopdrachten richten zich met name richten op de toepassing en implementatie van de interventies binnen de zorg ('Mindspaces', 'Schommelbank', 'Herinneringsplekken', 'Kamerschermen' en de 'Mobile'). Voor een tweetal projecten ('Vergeet de Mens Niet' en 'Tuin aan Tafel') geldt dat daarnaast door de teams met diverse communicatieactiviteiten ook expliciet ingezet gaat worden op kennisdeling en verspreiding van onderzoeksresultaten.

Vergeet de Mens Niet

Jetske Visser en Marthe Biezen gaan met het project "VergeetDeMensNiet" zowel jong als oud informeren, motiveren en inspireren om zich in te zetten voor de mens met dementie. Daartoe zetten ze in op de ontwikkeling van een aantal Do-It-Yourself Producten en een campagne. De producten en de campagne zijn erop gericht om met simpele middelen de levenskwaliteit te verhogen door in te spelen op in overvloed beschikbare elementen: lucht, beweging, licht, geluid en eten. Jetske en Marthe werken in de

Afbeelding 'Wonen Plus' van team De Diem I. Team De Diem I pleit voor huiselijkheid en stelt zichzelf ten doel een mentaliteitsverandering teweeg te kunnen brengen. Het zou in een verzorgingshuis meer om wonen moeten gaan dan om zorg.

Experimenteren met tactiele waarneming tijdens LAB I

uitvoering van dit project samen met Annemiek Verhoeven en Dorien Temmink van Cordaan.

Mindspaces

De wereld van dementerende mensen is klein. Met verschillende geluidsopnamen en het toepassen van stereo effecten tracht Ricky van Broekhoven de ruimtelijke beleving van mensen met dementie vergroten en hen 'plekken' uit het verleden laten bezoeken. Verschillende geluidsopnamen zullen worden getest onder een aantal bewoners van de locatie Staalmanplein. Het project resulteert in 4 geluidsomgevingen gericht op 4 stadia van dementie. Ricky werkt in de uitvoering van dit project samen met Annemiek van Dulleman van Cordaan.

Schommelstoel

Samira Boon ontwikkelt een schommelstoel, waar bij beweging een verscheidenheid aan zintuiglijke prikkels ontstaan op het gebied van geur, tast, licht en geluid. De verschillende zintuiglijke effecten worden getest met bewoners. Samira werkt in de uitvoering van dit project samen met Dorien Temmink van Cordaan.

Herinneringsplekken

Femke Feenstra en Fiona de Vos gaan samen met bewoners, mantelzorgers, familie en de zorg onderzoeken of geuren een bijdrage kunnen leveren aan het beleven van het verleden. Door in een geurensessie te vragen naar verhalen en associaties, en

deze verder vorm te geven met objecten, een beweging texturen of een geluid, kunnen een aantal herinneringsplekken in de gangen ontstaan. Femke werkt in de uitvoering van dit project samen met Jacobien Wegink en Dorien Temmink van Cordaan en met omgevingspsycholoog Fiona de Vos.

Kamerschermen

Jarrik Ouburg en Samira Boon onderzoeken de relatie tussen privé en publieke ruimten binnen de zorginstelling. Door middel van kamerschermen worden zorgpersoneel en bewoners uitgedaagd om deze behoeften aan beslotenheid en privacy binnen de algemene ruimten zelf vorm te geven. Jarrik en Samira werken in de uitvoering van dit project samen met Jacobien Wegink en Dorien Temmink van Cordaan en met omgevingspsycholoog Fiona de Vos.

Mobile

Laura Lynn Jansen werkt met de breking van zonlicht, manipuleert en zet deze om tot subtiele visuele prikkeling voor ouderen met dementie. Op het SlotAtelier presenteerde zij een moderne kroonluchter, die het zorgpersoneel samen met de bewoners zelf kan samenstellen. De doorontwikkeling van de mobile richt zich met name op de potentie van het werken met breking en weerkaatsing van zonlicht voor mensen met verschillen stadia van dementie. Jarrik en Samira werken in de uitvoering van dit project samen met Agnes Johanny en Hetty den Bouwmeester van Cordaan en met omgevingspsycholoog Fiona de Vos.

Tuin aan Tafel

Het team Tuin aan Tafel creëerde in de afgelopen maanden een 'tuin' op de derde verdieping van zorginstelling Eben Haezer. Met veel aandacht voor de bewoners werd er gewerkt aan een tuinbeleving op drie verschillende schaalniveau's: een tuinkamer, een tuintafel en een tuinkar. Verschillende onderdelen van het project werden ontworpen, gemaakt en getest. De vervolgoopdracht betreft het verder doorontwikkelen van de tuintafel, het completeren van de tuinagenda, de implementatie van het concept Tuin aan Tafel binnen De Diem en het maken van een praktische informatieve website t.b.v. de verspreiding van resultaten. Van het project wordt ook een informatief filmpje gemaakt. Helma van Rijn en Marnix Tavenier werken in de uitvoering van dit project samen met Paula Irik en Jacobien Wegink van Cordaan en Kees Luijendijk van Thereca.

Tijdens de Podium-fase stonden presentatie, dialoog, confrontatie en reflectie centraal. Tijdens een bijeenkomst op de Dutch Design Week 2015 in oktober en twee expertmeetings op de zorglocaties van Cordaan in november en december presenteerden de deelnemers de resultaten van het onderzoek aan het brede werkveld van dementiezorg, ontwerpwereld en aan verschillende andere maatschappelijke partners. Bekijk de terugblik van de bijeenkomst Ontwerp & Dementie tijdens de Dutch Design Week op 21 oktober 2015 hier. Lees het verslag 'Dichtbij de mens' van de expertmeeting op 19 november 2015 of lees het verslag van de expertmeeting 'Van Zorgomgeving naar Leefomgeving' op 10 december 2015.

1.3 Open Oproep 2015: 'Het Nieuwe Gasthuis'

Het Stimuleringsfonds nodigt ontwerpers en architecten uit om nieuwe concepten te ontwikkelen voor tijdelijke huisvesting van mensen met een lichte zorgvraag. Het zorglandschap verandert snel. De institutionele zorg beperkt zich tot steeds zwaardere vormen van zorg en mensen met een zorgvraag wonen langer thuis. Het beroep op lichte zorg verschuift hierdoor naar het informele netwerk van vrijwilligers en mantelzorgers uit de eigen omgeving. Daar waar het sociale netwerk niet toereikend is, ontstaat een groeiend tekort aan zorg. Voor mensen met een lichte zorgvraag kan een tijdelijke opvang in de wijk of buurt uitkomst bieden. Dien uiterlijk 16 juni een voorstel in.

In de komende tijd zal de vraag naar lokale zorg gaan toenemen en bovendien ook steeds gedifferentieerder zijn. Met name bij mensen met een lichte zorgvraag bestaat er een groeiende behoefte aan tijdelijke opvang voor een afgebakende periode. Een zorglocatie waar men enkele dagen tot enkele weken kan verblijven, bijvoorbeeld om te herstellen na een behandeling in een ziekenhuis of omdat een

partner of andere mantelzorger tijdelijk geen zorg kan bieden. Een ander voorbeeld is nachtopvang, voor ouderen die overdag nog wel thuis wonen, maar 's nachts niet thuis kunnen blijven. Door de lokale organisatie van zorg te faciliteren kan een tijdelijke zorglocatie een aanvulling zijn op de bestaande zorgnetwerken in de wijk.

Het Stimuleringsfonds roept ontwerpers op om voor mensen met een lichte zorgvraag nieuwe concepten te ontwikkelen voor tijdelijke huisvesting met zorgaanbod. De ontwerpogave bestaat eruit om deze tijdelijke huisvesting lokaal te verankeren. Het in beeld brengen van de doelgroep en een inventarisatie van hun specifieke zorgvraag maakt deel uit van de opgave. Oplossingen zijn altijd locatiespecifiek. Een samenwerking met lokale zorginstellingen, bewonerscollectieven, vrijwilligersorganisaties of woningcorporaties verdient aanbeveling. Waar liggen de kansen voor het ontwikkelen van nieuwe tijdelijke zorgmodellen, met betrekking tot de ruimtelijke, programmatische en financiële aspecten? Hoe kunnen we bestaande sociale en fysieke netwerken gebruiken om nieuwe zorgnetwerken te faciliteren en op welke manier kan moderne technologie daarin een rol spelen? Welke rol speelt de huisvesting bij het faciliteren van tijdelijke zorg? Kunnen zorglocaties worden gerealiseerd binnen bestaande gebouwen? Deze oproep richt zich op initiatieven waarbij deze vragen in samenhang worden opgepakt.

1.3.1 Inzendingen en geselecteerde voorstellen

Naar aanleiding van de Open Oproep werden 28 projectvoorstellen ingediend. De inzendingen zijn voorgelegd aan twee externe adviseurs: Hugo van Waarde en Evelien van Veen. Van Waarde werkt als zelfstandig zorgadviseur o.a. voor zorgconcept Martha Flora, is mede-oprichter van WarmThuis en adjunct-hoofdredacteur van Denkbeeld, een tijdschrift voor psychogeriatric. Van Veen is eigenaar van Van Veen Architecten, doceert aan verschillende opleidingen en heeft in haar architectuurpraktijk speciale aandacht voor zorgarchitectuur. De adviseurs selecteerden vijf inzendingen, die ieder een bedrag van maximaal € 10.000,- ontvingen voor het uitwerken van een gedegen onderzoeksplan. De sluitingsdatum voor de vervolgaanvragen van de Open Oproep 'Het Nieuwe Gasthuis' valt op 15 juni 2015.

De volgende onderzoeksvoorstellen werden boven de andere inzendingen verkozen:

Remake – Thuis in de Wijk

Volgens Remake dient tijdelijke huisvesting met zorg (Het Gasthuis) onderdeel te zijn van een groter aanbod van wonen en zorg dat aansluit bij het (zorg)netwerk van patiënten in de wijk. Zo kunnen mensen in hun eigen omgeving worden opgevangen. Remake constateert dat de vraag naar woonzorgarrangementen in de nabije toekomst door de vergrijzing alleen maar zal toenemen. Bestaande wijken en woningen moeten daarom 'zorgproof' worden. Door de bezuinigingen in de zorg valt er echter een gat. Hoogopgeleide ouderen ondernemen zelf actie om dit gat te vullen, bijvoorbeeld door het oprichten van eigen zorgcorporaties, zogenaamde stadsdorpen. Alleen al in Amsterdam zijn daar 21 van actief. In de krachtwijken gebeurt dit niet. Remake stelt voor om samen met stakeholders op woon- en zorggebied te onderzoeken hoe men in deze wijken nieuwe woonzorgarrangementen kan aanbieden. Zij kiest in eerste instantie voor een tweedelige strategie. Door online en offline middelen in te zetten bereikt Remake een grote groep mensen. Een woonadvieswinkel (offline) brengt in een wijkwinkelcentrum expertise op het gebied van zorg, cultuur, mantelzorg en wonen samen. Daar kunnen bewoners in een keer alles regelen wat zij nodig hebben bij een (tijdelijke) zorgvraag. Aanvullend creëert Remake een online community waarop het aanbod van wonen en zorg te regelen is. Dit biedt ook de mogelijkheid voor bewoners onderling contact te leggen. Het project richt zich op de wijken Kanaleneiland en Zuilen in Utrecht. Bij het project zijn een woningcorporatie, zorgleveranciers, ouderenorganisaties en de gemeente betrokken. In het onderzoek brengt men de wijken in kaart en vraagt men de bewoners. Daarnaast doet het team, deels met bewoners, ontwerpend onderzoek naar mogelijk transformatieopgaven. Vervolgens onderzoekt men mogelijke samenwerkingsconstructies en kijkt men naar financieringsmodellen.

GAAGA - Het Leidse gasthuis

Volgens architectenbureau GAAGA hebben de veranderingen in de

zorg grote consequenties voor de zorgnetwerken en huisvesting in Leiden. De lichte zorgvraag verschuift van de institutionele zorg naar het informele netwerk van vrijwilligers en mantelzorgers uit de eigen omgeving. Lokaal ontstaat er echter ook meer ruimte voor verbindingen tussen zorg- en welzijnsbeleid, integrale dienstverlening en maatwerk. Deze integrale benadering is belangrijk omdat mensen zich niet laten opdelen aan de hand van functies van professionele organisaties. Een werkgroep bestaande uit Leidse zorgaanbieders en woningcorporaties heeft daarom het plan opgevat om gezamenlijk te onderzoeken hoe zij verschillende doelgroepen die tijdelijk opvang nodig hebben kunnen huisvesten. Hierbij is tijdelijkheid leidend. De cliënten dienen binnen een jaar door te stromen (of terug te keren) naar reguliere woningen eventueel met ondersteuning of zorg. GAAGA onderzoekt of zij deze tijdelijke huisvesting kan realiseren in leegstaand maatschappelijk vastgoed (van gemeente, corporaties of zorginstellingen). Het onderzoek bestaat in deze fase uit het informatieverdieping over de eisen van de betrokken instellingen en de behoeften van de doelgroep. Deze informatie legt GAAGA voor aan focusgroepen en de werkgroep. Op basis hiervan ontwikkelt men een programma van eisen waaraan de huisvesting moet voldoen. Dit dient als basis voor vervolgonderzoek.

De Jong Gortemaker Algra - Carebnb

Onze maatschappij is volgens de aanvrager niet zo ingericht dat het vanzelfsprekend is dat mensen altijd op mantelzorg kunnen terugvallen. Wanneer een sociaal netwerk ontbreekt of onvoldoende toereikend is ontstaat een grotere behoefte aan professionele zorg. Het team van Twynstra Gudde en De Jong Gortemaker Algra stelt voor deze mensen in eigen buurt op te vangen zodat zij voor de tijdelijke extra ondersteuning kunnen terugvallen op vertrouwde eigen artsen en verpleegkundigen. Daarvoor ontwikkelt zij een netwerk van Carebnb's. Een Carebnb is kleinschalig en huiselijk, ligt in eigen buurt, biedt veel ruime voor zelfregie en wordt gerund door mensen uit de wijk. De bouwkundige opzet is helend en prikkelt de zelfstandigheid. Het onderzoek start met een kwalitatieve en kwantitatieve analyse van de zorgbehoefte. Om welke zorgbehoeften gaat het en hoe vaak is dat op wijkniveau? Daarna volgt een inventarisatie van bestaande modellen in binnen- en buitenland. In het tweede deel van het onderzoek richt het team zich op de Carebnb zelf. Welke ruimtelijke vorm is nodig, hoe wordt het gefinancierd? In het onderzoek werkt het team samen met Laurens, een zorgaanbieder in Rotterdam en omstreken. De studie spitst zich toe op drie gebieden in die regio. Lansingerland, Hillegersberg-Schiebroek en Delfshaven. Hierdoor komt een variëteit aan stedelijke omgevingen en bewonersgroepen aan bod. In deze wijken zoekt men ook contact met eerstelijnszorgverleners en bewonersorganisaties die als klankbord zullen fungeren.

Laura Alvarez architecture & Mauoparravicini - Het (Gast)huis van Welzijn

De verschuiving van institutionele zorg naar een informeel netwerk van vrijwilligers en mantelzorgers betekent voor mensen zonder toereikend sociaal netwerk dat er een tekort aan zorg ontstaat. Voor deze mensen kan tijdelijke zorg en huisvesting een uitkomst bieden. Het team, bestaande uit Laura Alvarez en Mauro Parravicini, stelt dat deze patiënten niet alleen zorg nodig hebben. Door het bieden van een gevarieerd programma kan het nieuwe gasthuis binnen de buurt een bredere functie krijgen en net als vroeger bescherming, rust en het gevoel deel uit te maken van een gemeenschap bieden. Het programma zal daarom ook gericht zijn op welzijn en preventie. Het team onderzoekt tot wat voor een typologie deze vraag kan leiden. In het project werken zij samen HWW zorg uit Den Haag. Gezamenlijk zijn er twee mogelijke studielocaties gekozen; Verpleeghuis De Schildershoeke, midden in de Schilderwijk, en Woonzorgcentrum Op de Laan, aan de Laan van Meerdervoort. Het vooronderzoek richt zich op twee deelaspecten, namelijk de ruimtelijke/ programmatische context en het proces. In de startfase van het onderzoek maakt men een atlas van alle typen lichte zorg en brengt men de gevolgen voor gebouwde omgeving in kaart. Daarnaast doen zij onderzoek naar de geschiedenis van het gasthuis en de mogelijkheden voor zelforganisatie voor zorg. Ook doet het team een vergelijkende projectanalyse en workshops met stakeholders.

Bureau B+B - Het nieuwe GASTHAUS

Bureau B+B stelt dat de veranderingen in de zorg makkelijker zijn in te passen in een stedelijke omgeving dan in het landelijk gebied. Daar ontbreekt namelijk een brede infrastructuur van instellingen die flexibiliteit bij herstructurering biedt. In het landelijk gebied zijn meerdere programma's meestal al samengevoegd in één centraal gebouw. Dit creëert geen gemeenschapsgevoel, is inflexibel en daardoor geen duurzame oplossing. B+B stelt dat het nieuwe gasthuis juist een centrale plek in de dorpsgemeenschap

kan zijn. Zowel zorghotel als dorpshuis; een omgeving die wordt vormgegeven door de ritmes en gewoontes van het alledaagse leven. Daarmee krijgen bestaande dorpsstructuren een nieuwe maatschappelijke rol en betekenis. B+B wil in het nieuwe gasthuis niet alleen tijdelijke huisvestiging bieden. Ook streeft zij het vergroten van de bewegingsradius en verbeteren van sociale contacten na. Het onderzoek richt zich op de krimpregio tussen Maastricht, Heerlen en Geleen. De betrokken partijen zijn allen actief in dit gebied. Het project brengt partijen uit de zorg, onderwijs en onderzoek, plattelandseconomie en recreatie bij elkaar. Het kernteam bestaat naast ontwerpende disciplines ook uit een verpleegkundig specialist uit die regio. Het team inventariseert het zorglandschap in het gekozen gebied en analyseert drie dorpen (Beek, Nuth en Simpelveld) als casestudy. Ook organiseert het team expertmeetings met ouderen, zorgprofessionals en dorpsgenoten.

2 AARO Programma Onderwijsomgeving

Binnen het programma ‘Onderwijsomgeving’ heeft het fonds in 2014 twee Open Oproepen uitgeschreven en enkele opdrachten aan expertteams verstrekt. Het programma is gericht op het verbeteren van de kwaliteit van de onderwijsomgeving. Tot die omgeving behoren evengoed de inrichting, het meubilair, het gebruik van digitale media en werkplaatsen tot en met de relatie met de buurt, het bedrijfsleven en/of de aansluiting op infrastructuurnetwerken.

Voor het Stimuleringsfonds is de onderwijsomgeving geen nieuw onderwerp. In het verleden is de aandacht vooral uitgegaan naar het verbeteren van de kwaliteit van scholen en schoolomgevingen in het primair onderwijs. Nu is de aandacht verlegd naar het beroepsonderwijs voor jongeren (Vmbo, Mbo, ROC). Daarbij wordt het vraagstuk niet alleen vanuit de architectuur, maar vanuit de hele breedte van de creatieve industrie benaderd. Om hier invulling aan te geven heeft het fonds binnen dit programma samengewerkt met de Waag Society, een instelling met relevante ervaring met betrekking tot de introductie van technologie in het onderwijs. De Waag is een van de initiatiefnemers van de Makersmovement en maakt deel uit van een netwerk van labs, dat connecties heeft met het onderwijs. Het programma heeft de volgende doelstellingen:

- het vergroten en delen van de kennis over de inzet van ontwerpdisciplines voor een adequate, hoogwaardige onderwijshuisvesting;
- meer bekendheid genereren met de verschillende ontwerpoplossingen op het gebied van onderwijshuisvesting, in samenwerking met relevante instellingen;
- bevorderen van de innovatie van de scholenbouw;
- vergroten van de inzet van ontwerpers hierbij door ontwerpend onderzoek, ontwerpateliers, expertmeetings et cetera te initiëren

In 2013 hebben de voorbereidingen voor het opzetten van het programma plaats gevonden, waarbij aan De Waag gevraagd is een position paper te schrijven. Op basis hiervan zijn twee expertmeetings georganiseerd om de probleemstelling te verhelderen en de werkwijze vast te leggen.

Binnen het programma ‘Onderwijsomgeving’ heeft het fonds in 2014 twee Open Oproepen uitgeschreven. De eerste Open Oproep werd uitgezet in mei 2014 en riep de creatieve industrie op om na te denken over de betekenis van de praktijken van de creatieve industrie voor het onderwijs en de inrichting van de onderwijsomgeving. Vijf voorstellen werden geselecteerd verdere voor uitwerking tot een vervolgaanvraag. Allen zijn vervolgens ondersteund in het vervolgonderzoek. Omdat bij de eerste Open Oproep weinig projectvoorstellen gericht waren op de ruimtelijke onderwijsomgeving en/of analyse daarvan, werd in september 2014 een tweede Open Oproep uitgezet. Deze oproep werd specifiek gericht aan ontwerpers en architecten en riep op tot het verrichten van onderzoek naar de nieuwbouw van ROC schoolgebouwen die de afgelopen 10 jaar zijn gerealiseerd. Binnen de tweede Open Oproep zijn 6 projecten geselecteerd voor uitwerking tot een vervolgaanvraag, waarvan 4 zijn ondersteund in het vervolgonderzoek. Aanvullend heeft het Stimuleringsfonds in 2014 vijf multidisciplinaire expertteams een opdracht verleend voor aanvullend

onderzoek. Daarmee zijn er op dit moment in totaal 14 projecten in uitvoering binnen het AARO Onderwijsprogramma.

Het onderzoek naar de veranderingen in het beroepsonderwijs heeft nog een sterk exploratief karakter. Om de verkenningen dichtbij de praktijk te houden, ligt een sterke nadruk op samenwerking met het onderwijs. Daarnaast is een van de doelstellingen het verder ontwikkelen van een kennisnetwerk. Het AARO programma Onderwijs beoogt het netwerk van ontwerpers, makers, docenten, schoolbesturen en beleidsmakers gericht op de verbetering van de onderwijsomgeving te intensiveren. Het Stimuleringsfonds heeft meerdere meetings georganiseerd om uitwisseling van kennis en ervaring tot stand te brengen. In 2016 legt het Stimuleringsfonds zich verdergaand toe op het verspreiden van de (tussen)resultaten van de projecten en het versterken en uitbouwen van het netwerk dat zich bezig houdt met de onderwijsomgeving.

Een beschrijving van het programma is te vinden op de website van het Stimuleringsfonds.

2.1 Open Oproep I 2014: ‘Onderwijs-omgeving voor uitvinders, denkers en doeners’

De snel veranderende maatschappij en economie vragen om een nieuwe visie op leren en leeromgevingen. Eigenlijk is het onduidelijk voor welke beroepen we de jongeren van nu moeten opleiden. Het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie en Waag Society werken samen in een programma om de kennis en kunde van de creatieve industrie te benutten voor het denken over de inrichting van het beroepsonderwijs voor jongeren (MBO/ROC) en de omgeving die daarbij hoort. Tot die omgeving behoren evengoed de inrichting, het meubilair, het gebruik van digitale media en werkplaatsen tot en met de relatie met de buurt of de aansluiting op de infrastructuurnetwerken. Daarbij zien we de creatieve industrie als een laboratorium voor het toekomstige onderwijs en voor het denken over economische innovatie.

Het recente Wetenschappelijke raad voor het regeringsbeleid (WRR) -rapport Naar een lerende economie constateert dat het onderwijs nu nog te veel trekjes heeft van een industriële aanpak: de school als leerfabriek. De opgave is om het onderwijs te transformeren: onderwijs moet geen disciplineringoefening zijn die jongeren geschikt maakt om te werken in grote bedrijven. In een kennis- en dienstensamenleving zijn differentiatie en creativiteit veel belangrijker; het leren zien van kansen. Innovatie is het vermogen om te zien hoe iets beter, sneller of goedkoper kan. Onderwijs moet ‘competente rebellen’ afleveren. De leerfabriek maakt plaats voor onderwijs dat wellicht minder afhankelijk is van tijd en plaats.

Het Stimuleringsfonds en Waag Society vragen van deelnemende teams een visie te formuleren op de betekenis van creativiteit in het onderwijs en de gevolgen die dit heeft voor de leeromgeving. In hoeverre is het bevorderen van creativiteit gekoppeld aan onderwijsconcepten, die zich richten op 'denken en doen'? Van de teams wordt gevraagd een voorstel te schrijven waarin wordt ingegaan op de visie en vraagstelling, de werkwijze en de betrokken deskundigheid. Samenwerking met andere creatieve c.q. wetenschappelijke disciplines en met onderwijsinstellingen is een pre.

2.1.1 Inzendingen en geselecteerde voorstellen

Naar aanleiding van de Open Oproep 'Onderwijsomgeving voor uitvinders, denkers en doeners' werden 68 projectvoorstellen ingediend. De inzendingen zijn voorgelegd aan externe adviseurs Madeleine Maaskant, voorzitter adviescommissie Deelregeling Architectuur, Kristina Andersen, commissielid Deelregeling E-cultuur, en Karien Vermeulen, hoofd educatie bij Waag Society. De commissie heeft vijf inzendingen geselecteerd, die ieder een bedrag van maximaal € 10.000,- ontvangen voor het uitwerken van een gedegen onderzoeksplan.

De volgende onderzoeksvoorstellen zijn uiteindelijk boven de andere inzendingen verkozen:

Susanne Pietsch in samenwerking met Eireen Schreurs, Sereh Mandias, Dolf Broekhuizen - De Ambachtsschool Revisited, De nieuwe ambachtsschool als publiek interieur

Binnen het project 'De Ambachtsschool Revisited' wordt onderzoek gedaan naar het ontwikkelen van architectonische modellen voor toekomstige ambachtsscholen. Gebaseerd op de hypothese dat ruimtelijke koppelingen tussen onderwijs, maakbedrijven en de stedelijke omgeving leiden tot een nieuw type Ambachtsschool, richt dit onderzoek zich op de Ambachtsschool als een nieuwe vorm van publiek interieur. Een multidisciplinair team onderzoekt drie thema's: De Nieuwe Ambachtsschool als kruisbestuiver, de Nieuwe Ambachtsschool als identiteitsdrager en De Nieuwe Ambachtsschool en de stad. Binnen deze thema's wordt aandacht besteed aan het ruimtelijk samenkomen van onderwijs en industrie, de functionaliteit van het (school)gebouw als identiteitsdrager en de verhouding van een school ten opzichte van de stad. Het onderzoek wordt opgebouwd door middel van historisch onderzoek en verkenning van de toekomst, een internationaal vergelijkingsonderzoek van best practices en een expert meeting.

The New School Collective - Wat is een school?

The New School Collective, een collectief bestaande uit docenten, educatoren, theoretici en kunst- en designprofessionals, zet een traject uit waarin het fenomeen 'de school' geheel wordt heroverwogen. Samen met docenten worden essentiële vragen gesteld omtrent het begrip 'school' en worden het gebouw, het curriculum, het pedagogisch en vormend aspect onder de loep genomen, om zo te komen tot nieuwe concepten voor het begrip 'school'. The New School Collective doet dit door middel van drie deelvragen. Deze leiden tot een aantal activiteiten die in verschillende samenstellingen worden uitgevoerd.

- 'Welke vorm heeft een collectieve school?' Hierbij wordt The New School Collective als experiment centraal gezet en een reizende collectieve school opgezet.
- 'Van wie is de school?' is een oefening in agency en belonging op RVC De Hef te Rotterdam.
- 'Wie is de school?' Hierin draait een geheim genootschap de VMBO De Palmentuin van binnenuit om.

The Patching Zone ism Zadkine - De mediawerf, de werkplaats waar kennis en kunde samenkomen

The Patching Zone heeft in samenwerking met regionaal opleidingscentrum Zadkine een mediawerf opgezet. De Mediawerf is een werkplaats voor het techniek cluster van Zadkine, waarvan de opleiding Human Technology de kern vormt. De doelstelling hierbij is om studenten en docenten een creatieve, actief lerende beroepshouding mee te geven, waarbij student, docent en bedrijfsleven gezamenlijk opereren. The Patching Zone positioneert in dit kader peer learning in de context van lifelong learning. Binnen het onderzoeksproject worden komend studiejaar workshops

gegeven aan studenten, docenten en afgevaardigden uit het bedrijfsleven, om het jaar daarop verder te kunnen werken op basis van opdrachten ingebracht door het bedrijfsleven. The Patching Zone richt zich op de operationalisering van de Mediawerf voor het komend studiejaar, implementatie en verdere ontwikkeling van het Mediawerf model voor meerdere studierichtingen en de ontwikkeling van het ontwikkelproces voor docenten. Zij werkt hiervoor samen met Culturele Coöperatie Wilhelminapier Rotterdam, het Nederlands Fotomuseum, Nieuwe Luxor, LP2, Lantaarn/Venster, SKVR---Beeldfabriek en het Libanon college.

Bibliotheekservice Fryslân, ROC Friesland College en Noordelijke Hogeschool Leeuwarden - FryskLab

Het project richt zich op het ontwikkelen van een doorgaande leerlijn creatief vakmanschap bij het ROC Friesland College in Leeuwarden. Studenten in deze leerlijn leren in de omgeving van een FabLab op een andere manier te kijken naar hoe de 'dingen' in de wereld gemaakt zijn en daarover kritische vragen te stellen en de systemen erachter beter begrijpen. Aan de hand van deze nieuwe maakprincipes ontstaat een herwaardering van de ambachten waarin vakmanschap en leren door te maken centrale uitgangspunten zijn. In samenwerking met NHL Hogeschool (lectoraat Open Innovatie) wordt een onderwijsaanpak ontwikkeld die binnen het ROC Friesland College in de praktijk wordt gebracht. Hierbij wordt mede gebruik gemaakt van het mobiele FabLab van FryskLab, evenals een stationaire FabLab voorziening binnen de school. Digitale fabricage en daarbij horende 21e-eeuwse vaardigheden hebben daarmee binnen dit aanbod een grote rol.

XII en Rotslab - Schoolhub / MakerSchool

MakerSchool is een fysieke, digitale maak-plek binnen X11 school voor grafimedia in Utrecht. Een plek waarin de onderzoekende, ontdekkende en vormgevende kracht van jongeren alle ruimte krijgen. Daarmee ontstaat een proeftuin voor nieuwe vormen van betekenisvol, ontwerpgericht en creatief onderwijs - voor uitvinders, denkers en doeners. MakerSchool bevindt zich daarmee in de kern van de huidige ontwikkelingen rond het makeronderwijs. De projectpartners Rotslab en X11 zien MakerSchool als manier om ook docenten en leerlingen van andere scholen en creatieve externe partners de ruimte te bieden om te komen experimenteren en kennis en ervaringen uit te wisselen rondom makeronderwijs. X11 ziet MakerSchool daarnaast als experiment om nieuwe betekenisvolle formats te ontwikkelen waarvan de impact in hun hele onderwijs voelbaar mag worden. Deze formats worden gedeeld en ondersteund door vlogs en blogs.

2.1.2 Beoordeling vervolgvragen

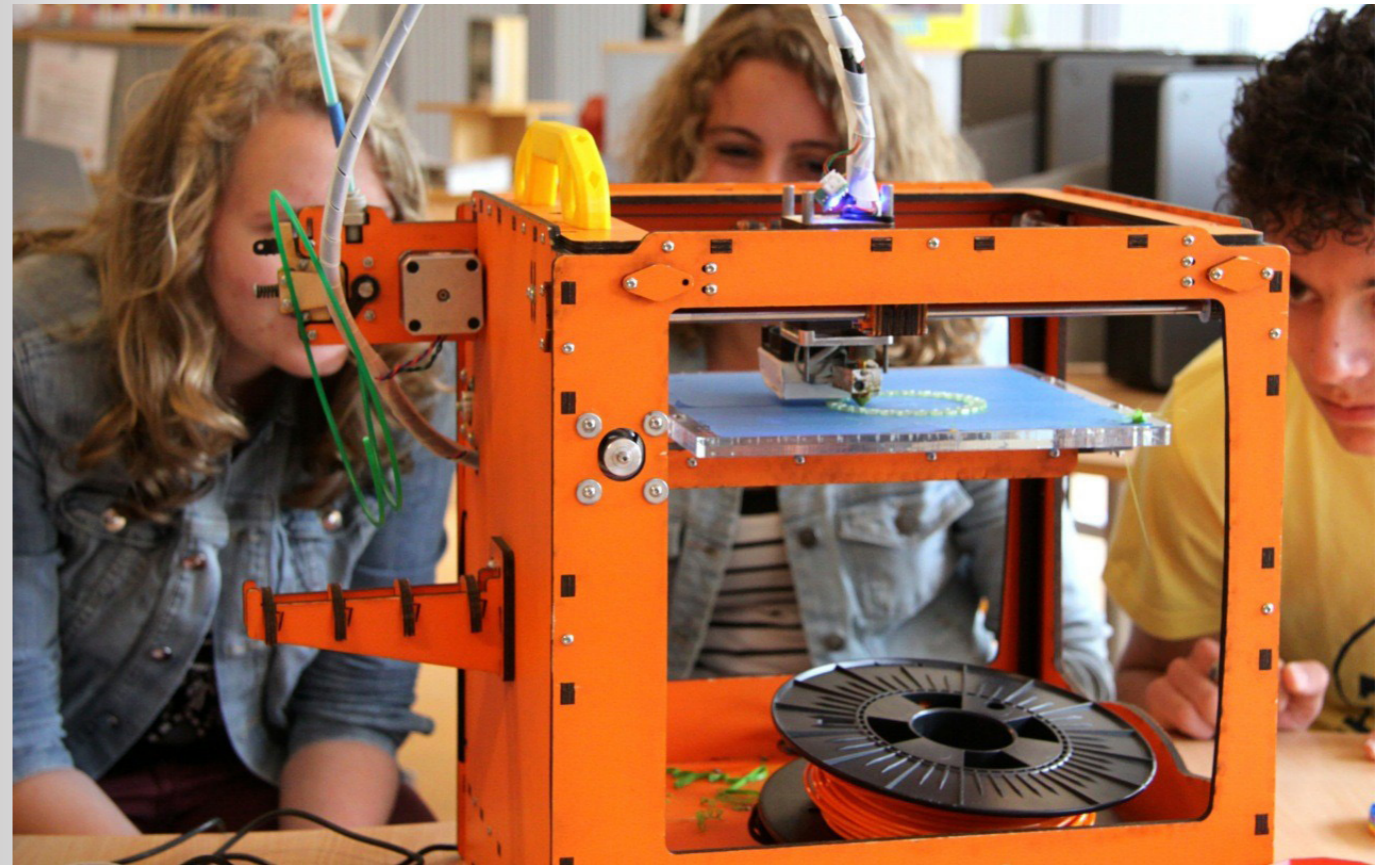
De uitgewerkte projectvoorstellen zijn voorgelegd aan drie externe adviseurs: Madeleine Maaskant, voormalig voorzitter adviescommissie Deelregeling Architectuur en tevens voorzitter van de selectiecommissie, Janine Huijzen, voorzitter Deelregeling E-cultuur, en Maarten Jan van 't Oever, docent Grafisch Lyceum Rotterdam en docent Willem de Kooning Academie Rotterdam. Dat gebeurde in twee rondes. Alle vijf vervolgvragen zijn uiteindelijk gehonoreerd voor een vervolg.

2.2 Expertteams

De voorstellen die naar aanleiding van de eerste Open Oproep werden ingezonden gaven in beperkte mate antwoord op de vragen uit de Open Oproep. Bepaalde aspecten bleven daardoor onbeantwoord. In aanvulling op de Open Oproep heeft het fonds daarom besloten om 5 expertteams in te schakelen voor het uitvoeren van projecten die de hiaten gezamenlijk zouden invullen. Hieronder volgt een overzicht van de vijf projecten die inmiddels in uitvoering zijn.

Connecting Conversations - Playgrounds & Building Conversation

Playgrounds & Building Conversation is een project dat gericht is op de professionele ontwikkeling van docenten. Het project bestaat uit twee deelprojecten. Playgrounds legt de nadruk op de werkplaats in

XII en Rotslab onderzoeken de MakerSchool, een fysieke, digitale maak-plek binnen XII school voor grafimedia in Utrecht.

de creatieve industrie als leeromgeving voor docenten, docenten in opleiding en leerlingen. In Building Conversation wordt het publiek niet aangesproken als toeschouwer maar uitgenodigd als deelnemer. In dit project staat het gesprek centraal en wat het betekent om deel te nemen aan een groep. Hiervoor worden tijdelijke ruimtes ingericht. De twee projecten worden uitgevoerd voor en in samenwerking met ROC Midden Nederland in Utrecht en MBO Amersfoort. Beide trajecten gaan een relatie aan met de fysieke omgeving van de school. Voor Building Conversation worden er in het schoolgebouw tijdelijke ruimtes geïnstalleerd die de normale ruimte van het onderwijs onderbreken, en wordt de school (tijdelijk) naar de buitenwereld geopend. Daarnaast ontwikkelt het Lectoraat Kunst en Professionalisering van de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht een digitaal platform waarbij de kennis en de ervaring die opgedaan is tijdens de projecten wordt ontsloten.

Waag Society - Hack the Brain Educatie

De Waag society initieert het project Hack the Brain Educatie. Hiermee verkent en agendaert de Waag de kansen en mogelijkheden van neurotechnologie voor het onderwijs. Het project bestaat uit verschillende onderdelen. Het eerste is een onderwijsprogramma waarin leerlingen van het Hyperion Lyceum in een experiment real time hun hersengolven leren uitlezen. In creatieve sessies genereren ze vervolgens nieuwe concepten om het leren en de leeromgeving te verbeteren. Tijdens een drie-daagse hackathon ontwikkelt een multidisciplinaire groep van hackers, kunstenaars en onderwijsprofessionals op basis van ideeën van leerlingen, nieuwe technische innovatieve concepten en prototypes. Tevens organiseert de Waag een publieksevenement met keynotes, presentaties en debat over neurotechnologische kennis en de mogelijkheden en de ethische aspecten daarvan. Tijdens een Brain Faire ervaren en beoordelen de jongeren van het Hyperion Lyceum de concepten en prototypes. Tot slot wordt een magazine gepubliceerd met een visuele en tekstuele verslaglegging van het project.

Waag Society, The Learning Lab en De Balie - Summerschool voor makeronderwijs

De Summerschool voor makeronderwijs is een gezamenlijk initiatief van Waag Society, The Learning Lab en De Balie. De drie partners hebben allen specifieke interesse voor het makeronderwijs en professionalisering van docenten. De Summerschool vindt gedurende een week plaats in de herfst van 2015. Veertig docenten kunnen deelnemen en in een werkplaats werken aan creatieve

concepten. Het eigen maakproces staat centraal. De uitgangspunten van de Summerschool voor makeronderwijs komen voor een groot deel overeen met de ontwerpprincipes uit de makercommunity en met de waarden die centraal staan binnen het makeronderwijs. De deelnemers werken in zelf samengestelde groepen en zelfgekozen maakprojecten, waarin ze begeleid worden door professionele coaches. De aanvrager beoogt docenten uit hun reguliere omgeving te halen en hen een week onder te dompelen in de Summerschool en de maakprojecten. Hiervoor trekken ze de stad uit, naar een boerderij of een loods die voldoende werkruimte biedt, een buitenruimte heeft en de deelnemers de mogelijkheid geeft om te blijven overnachten. Er zal iedere dag een presentatie van een inspirerende maker zijn.

Kristina Andersen, Skafte Aymo Boot | Je eigen gang gaan

Technologie is voortdurend in ontwikkeling, en verandert daarmee onze interactie met elkaar en met de ruimtes waarin we verblijven. Het doel van het project is om een gedetailleerde en praktische strategie te schetsen voor de transformatie van onderwijsgebouwen volgens de behoeften van zowel studenten en docenten als technologische platforms en tools, die voortdurend ontstaan. Door middel van een co-ontwerpproces worden kleine 'units of change' ontworpen, die meegroeien met ontwikkelingen en in bestaande schoolgebouwen geplaatst kunnen worden. Het participatieve ontwerpproces is een hulpmiddel om de rol van creativiteit in het onderwijs gedurende de eerste fase van het project te bespreken, en het is een punt-voor-punt toetsing van de voorgestelde ideeën in de tweede fase. Samenwerkende partners in het project zijn twee scholen met visies die de traditionele onderwijsconfiguratie in twijfel trekken: het Vathorst College in Arnhem (vmbo) en het Hout- en Meubileringscollege in Amsterdam (mbo). Beide scholen nemen aan het project deel met een werkveld voor de twee fasen van het open co-design proces dat in 2015 in een aantal workshops op locatie zal plaatsvinden.

Stichting MU | School Around

Stichting MU richt zich op innovatieve programma's. Binnen hun educatieprogramma Play&Learn ontwikkelen ze meerdere activiteiten en programma's. Het voorstel bestaat uit drie onderdelen. Het eerste deel SCHOOL IS OUT is een onderzoeksproject gericht op de onderwijsomgeving. Hiervoor wordt samengewerkt met de ontwerpers KNOL. In het tweede deel THE REVERSED SCHOOL ligt de focus op actoren in deze omgeving en het doorbreken van rolpatronen. Het derde deel maakt de bovengenoemde onderzoeken

zichtbaar. Dit wordt gedaan door zichzelf te reverse mentoren en door het maken van de showcase INSIDE OUT SCHOOL.

2.3 Open Oproep II 2014: 'Onderwijs-omgeving'

Het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie riep bij deze Open Oproep specifiek architecten en ontwerpers op om onderzoek te doen naar de geschiktheid van de huidige onderwijsgebouwen voor het beroepsonderwijs voor jongeren. Een groot aantal onderwijsgebouwen voor het beroepsonderwijs is in de voorgaande twee decennia gebouwd. De vraag is of deze qua locatie, schaal, opzet en inrichting wel voldoen aan de eisen van het beroepsonderwijs. Welke visie lag ten grondslag aan deze bouw golf? En in hoeverre kunnen de gebouwen aangepast worden aan de nieuwe visies op het beroepsonderwijs? Voor welke beroepen worden de huidige jongeren opgeleid? En wat voor omgeving hoort daarbij?

De snel veranderende maatschappij en economie vragen om een nieuwe visie op leren en leeromgevingen. Goede onderwijshuisvesting is een belangrijke randvoorwaarde voor de kwaliteit van het onderwijs. Dit betreft de ruimtelijke, bouwtechnische én de onderwijskundige kwaliteit van gebouwen en hun omgeving. Nog te vaak wordt het gebouw solitair benaderd, terwijl ontwerp, programma en locatie niet meer los kunnen worden gezien van andere maatschappelijke ontwikkelingen en voorzieningen op lokaal en bovenlokaal niveau.

De oproep stond open voor ontwerpers en architecten die zich willen richten op onderzoek naar de nieuwbouw van ROC schoolgebouwen die de afgelopen tien jaar zijn gerealiseerd. Het gaat daarbij om analyse, evaluatie en ontwerpvoorstellen van zowel het gebouw als de omgeving: ruimtelijk, economisch, technologisch, programmatisch en sociaal. Welke keuzecriteria waren leidend voor de locatie van deze schoolgebouwen, naast bereikbaarheid en de aanwezigheid van omliggende infrastructuur? Wat is het effect van het gebouw? In hoeverre is de omgeving van belang en wat is de invloed ervan op het onderwijs zelf? Wat kunnen deze ROC gebouwen, naast onderwijsrendement, nog meer aan rendement opleveren? Hoe kan je de resultaten van het onderzoek inzetten voor nieuw onderwijs? En hoe kan dit type schoolgebouw nu geschikt gemaakt worden voor het hedendaagse en toekomstige onderwijs?

2.3.1 Inzendingen en geselecteerde voorstellen

Het Stimuleringsfonds ontving 36 voorstellen, die een totaalbedrag vertegenwoordigen van € 360.000,-. De voorstellen zijn voorgelegd aan een selectiecommissie bestaande uit drie externe adviseurs; Madeleine Maaskant, voorzitter van de selectiecommissie, hoofd afdeling gebouwen Natuurmonumenten en bestuursvoorzitter Stichting Archiprix, Harry Abels, IAA Architecten en Maarten Jan van 't Oever, docent Grafisch Lyceum Rotterdam en docent Willem de Kooning Academie, Rotterdam.

De adviseurs hebben zes voorstellen aangewezen die aansluiten bij de doelstellingen van de Open Oproep 'Onderwijsomgeving' en die passen binnen het programma dat gericht is op de kwalitatieve verbetering van de onderwijsomgeving. Dit is één extra voorstel dan alvorens aan hen gevraagd is. Vanwege de hoge kwaliteit van de voorstellen heeft de commissie het bestuur verzocht een uitzondering te maken en extra budget van €10.000,- toe te kennen aan deze ronde. Hierdoor ontstaat tevens een gevarieerd onderzoeksprogramma waarbij de zes verschillende projecten elkaar aanvullen. Daarbij heeft zij een variabel palet voor ogen waarbij de vraagstelling vanuit diverse invalshoeken wordt benaderd zoals de stedelijke context, de onderwijsvisie, de analyse van het bouwtype, en vanuit het interieur. Het bestuur is akkoord gegaan met het advies. Het totale subsidiebedrag voor deze ronde komt daarmee op € 60.000,-.

De volgende zes voorstellen zijn geselecteerd voor verdere uitwerking:

Matthijs de Boer stedenbouw - Stad als school / school als stad

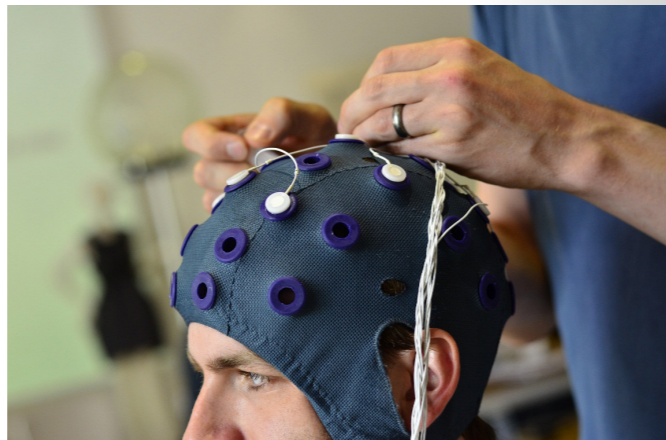
Dit onderzoek beoogt de toekomstkansen te onderzoeken, in beeld te brengen en te verbeteren van onderwijsgebouwen van ROC's, MBO's en VMBO's in relatie tot hun locatie, door de mogelijkheden voor interactie tussen stad en school te ontwikkelen. Daarvoor worden zowel aanpassingen aan de gebouwen als aan de ruimtelijke context van de gebouwen voorgesteld. Er worden voor een aantal karakteristieke locaties en (bestaande) onderwijsgebouwen ontwerpstudies gemaakt die concreet de toekomstmogelijkheden in beeld brengen. Deze case studies worden zodanig gepresenteerd dat ze als voorbeelden kunnen dienen voor ROC's en VMBO's en de gemeenten waar ze gevestigd zijn of worden. De ontwerpstudies worden gebaseerd op 3 pijlers: (1) inventarisatie van (bestaande, recente) gebouwen voor ROC, MBO en VMBO, (2) analyse en typologie van de locaties en van de gebouwen, dus stedenbouwkundig en architectonisch, en (3) beschrijving van de te verwachten veranderingen in het (beroeps-) onderwijs zelf door experts en mensen uit de praktijk van het onderwijs.

Marco Broekman Urbanism Research Architecture en Dingeman Deijs Architect - FLEX TEST ROC

FLEX TEST ROC is een onderzoeksvoorstel van Marco Broekman en Dingeman Deijs in samenwerking met de partners BOA, ROC Amsterdam en DRO. Het onderzoek heeft als doel de bestaande ROC/MBO gebouwen in Amsterdam te testen op de flexibiliteit ten aanzien van gebouw, locatie en gebruik. De hoofdzaak is dat het onderwijs en de economie zodanig dynamisch zijn, dat gebouwen een hoge mate van flexibiliteit moeten tonen. Naast de gebouwfamilie is echter ook de omgevingsflexibiliteit van groot belang; de ligging in de stad, bereikbaarheid, openbaarheid, kwaliteit van de omgeving etc. Door verschillende toekomstscenario's te testen op het gebouw, de omgeving en het gebruik, wordt inzicht gekregen in de potentie van de verschillende gebouwen/locaties. De scenario's gaan uit van extreme veranderingen op het vlak van bijvoorbeeld de schaal van de instituten, digitalisering van het onderwijs of de openbaarheid van de gebouwen. De hoofdzaak is of deze scholen uiteindelijk hun gebouwen beter kunnen benutten, fluctuaties in onderwijsprogramma kunnen opvangen, financiële risico's kunnen verlagen en een betere positie in de omgeving/stad kunnen krijgen, waardoor de aansluiting tussen mbo en bedrijfsleven kan verbeteren. Inzichten in de potenties van locaties geven de eigenaren van de gebouwen uiteindelijk handvaten voor een gebiedsgerichte huisvestingsstrategie.

Gratwanderung / Mélanie van der Hoorn - Bouwen met visie in het beroepsonderwijs

Het onderzoek van Gratwanderung richt zich op bouwprojecten als ruimtelijke vertaling van een pedagogisch concept. Hierbij worden vragen onderzocht als: Welke onderwijskundige visie lag aan het bouwproject ten grondslag? Welke keuzes heeft de school gemaakt, welke prioriteiten gesteld en op welke manieren vinden deze een weerslag in de algemene organisatie van het gebouw? Welke ruimtelijke oplossingen worden aangedragen voor specifieke onderwijskundige vraagstukken? Binnen dit onderzoek is veel aandacht voor de communicatie tussen architecten en 'leken' bij de voorbereiding, totstandkoming en in gebruik name van concrete nieuw -en verbouwprojecten. Het doel van het onderzoek is om een gereedschapskist (met oa tekeningen, maquettes, fotomateriaal en moodboards) voor toekomstige opdrachtgevers in het beroepsonderwijs te ontwikkelen. Hiervoor wordt samengewerkt met

Met Hack the Brain Educatie verkent en agendaert de Waag de kansen en mogelijkheden van neurotechnologie voor het onderwijs.

illustrator Diane Berg. Toekomstige opdrachtgevers worden in staat gesteld, aan bestaande architectonische concepten oplossingen voor concrete onderwijskundige kwesties af te lezen, en de wensen voor hun eigen, toekomstige schoolgebouw zodanig te formuleren, dat architecten inzicht krijgen in de pedagogische visie die eraan ten grondslag ligt.

Arconiko - Ruimtelijke strategieën voor een zelfbewust beroepsonderwijs

Architectenbureau Arconiko wil aantonen dat een goede ruimtelijke opzet en organisatie een essentiële rol speelt bij het vergroten van het zelfbewustzijn van het beroepsonderwijs, zowel voor de sector als voor de individuele leerlingen en docenten. De stelling is dat ruimtelijke en architectonische thema's essentieel zijn voor een zelfbewust beroepsonderwijs waar het handwerk van het beroepsonderwijs als gelijkwaardige onderwijsvorm bestaat naast 'hoofd'werk, van het klassieke onderwijs. Het onderzoek is gericht op het vinden van antwoorden op vragen zoals: Welke ruimtelijke middelen vergroten het zelfbewustzijn van de leerlingen? Welke ontwerpstrategieën motiveren leerlingen zich te ontwikkelen tot een professioneel vakman? Het onderzoek wil aantonen dat er succesvolle strategieën zijn om een nieuw type beroepsschool te creëren, dat zich onderscheidt van het klassieke onderwijsgebouw. In de eerste fase van het onderzoek worden acht gebouwen geanalyseerd: De Waterfabriek van Willem I College in Den Bosch, RDM, Albeda college Rotterdam, VMBO school Accent, Hoogvliet, Automotive Campus Helmond, SOMA, vakschool voor Weg- en waterbouw, Harderwijk, VMBO Sterrencollege, Haarlem, ROC Leiden, Level gebouw, Vakwerf Rotterdam.

Dojob ism Studio Makkink & Bey - Werkplaats Centraal, vakmanschap en de werkplaats in de 21e eeuw

Architect en onderzoeker Dirk Osinga van dojob, ontwerper Jurgen Bey en architect Rianne Makkink, beiden van Studio Makkink & Bey, willen de werkplaats onderzoeken en verbeelden. Het doel van het verkennend onderzoek is om de bestaande werkplaatsen in het beroepsonderwijs, het onderwijsgebouw en de relaties met de omgeving te analyseren en te evalueren. Daarnaast richt het onderzoek zich op de gevolgen van de technologische ontwikkelingen voor het middelbaar beroepsonderwijs, vakmanschap en de werkplaats in de 21e eeuw. Hoe zou de toekomstige werkplaats kunnen functioneren in het licht van de nieuwe visies op het beroepsonderwijs, technologische ontwikkelingen en de creatieve industrie? Tevens beogen de ontwerpers om een onderwijsvisie te formuleren op basis van verschillende technologische en sociale trends, welke uitgaan van de werkplaats als de ruimte waar vakmanschap wordt onderwezen en in de praktijk wordt gebracht. Tot slot worden diverse ontwerpvoorstellen gemaakt gericht op de hardware (architectuur & infrastructuur) en software (organisatie van het onderwijs) van het middelbaar beroepsonderwijs om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren.

The Cloud Collective ism VenhoevenCS architecture+urbanism - Van Eiland naar Schakel

Met een ontwerp onderzoek zal een strategie ontwikkeld worden die ten doel heeft om scholen richting te geven aan hun ontwikkelingskansen zowel op sociaal gebied, als op het gebied van onderwijs en architectonische of exploitatiegerichte hervorming. De ambitie is om een Quick Scan te kunnen aanbieden waardoor de school een beeld krijgt van de kansen die voor hen ligt afhankelijk van het type onderwijs, type gebouw en de omgeving. Drie verschillende casussen die representatief zijn voor de uiteenlopende situaties in Nederland worden betrokken in een "toegepast ontwerp onderzoek". De Quick Scan beoogt iedere andere toekomstige casus richting te kunnen geven: een universeel product voor specifieke transformatiestrategieën. Dit product kan vertaald worden in de vorm van een handboek of website (open source) waar iedere MBO-school zelf mee kan werken. Daarnaast worden de uitgewerkte casestudy's gepresenteerd als voorbeeld van mogelijke scenario's voor het onderwijsgebouw in relatie tot zijn omgeving.

2.3.2 Beoordeling vervolgaanvragen

De geselecteerde teams zijn er allemaal in geslaagd om voor juni 2015 een uitgewerkt projectvoorstel in te dienen. Het Stimuleringsfonds ontving 6 voorstellen, die een totaalbedrag vertegenwoordigen van €229.850,-. De voorstellen zijn voorgelegd aan drie externe adviseurs: Madeleine Maaskant, voormalig voorzitter

adviescommissie Deelregeling Architectuur en tevens voorzitter van de selectiecommissie, Harry Abels, IAA Architecten en Maarten Jan van 't Oever, docent Grafisch Lyceum Rotterdam en docent Willem de Kooning Academie Rotterdam. De commissie heeft over de volgende 4 vervolgaanvragen een positief advies afgegeven:

- Matthijs de Boer stedenbouw - Stad als school / school als stad
- Marco Broekman Urbanism Research Architecture en Dingeman Deijs - FLEX TEST ROC
- Arconiko - Ruimtelijke strategieën voor een zelfbewust beroepsonderwijs
- Dojob ism Studio Makkink & Bey - Werkplaats Centraal, vakmanschap en de werkplaats in de 21e eeuw

2.4 Kennisnetwerk

Het delen van kennis en ervaring en het opzetten van een netwerk maakt een belangrijk onderdeel uit van het AARO programma Onderwijs. Het programma beoogt het netwerk van ontwerpers, makers, docenten, schoolbesturen en beleidsmakers gericht op de verbetering van de onderwijsomgeving te intensiveren. Gedurende de gehele looptijd van de AARO-programma's (2013-2016) gaat het fonds daartoe samen met experts in gesprek over onderwijsprojecten, goede voorbeelden en terreinen waarop we doorbraken verwachten. Daarmee bouwen we een kennisnetwerk op waarin experts samenwerken aan de toekomst van het beroepsonderwijs. Daarnaast is het van belang om goede ervaringen, plannen en ideeën deelbaar en overdraagbaar te maken, specifiek met het mbo onderwijs zelf. Door met een groeiende groep van betrokkenen reflectie op de (tussen)resultaten van het programma te organiseren werken we aan het ontstaan van een zogenaamde 'lerende community'.

In 2014 en 2015 zijn er door en voor de bij de projecten betrokken teams een aantal gezamenlijke werkbijeenkomsten georganiseerd. Tijdens de bijeenkomsten presenteerden de experts en aanvragers de voortgang van de projecten. De bijeenkomsten vonden plaats op de locaties waar onderzoek wordt uitgevoerd. De bijeenkomsten stonden open voor alle bij de projecten betrokken partijen. Daarbij is het met name van belang geweest om bevindingen en resultaten te kunnen delen met het onderwijsveld met als doel om hun feedback te kunnen verwerken in de uitwerking van de projecten. Vijf werkbijeenkomsten vonden reeds plaats, georganiseerd in samenwerking met De Waag (Amsterdam), het Vathorst College (Amersfoort), Rotslab/X11 (Utrecht), MU/Schoollab (Eindhoven) en Ambachtsschool (TU Delft). In 2016 willen we de organisatie van een werkbijeenkomsten continueren. Daarnaast werken we in 2016 toe naar een groot publieke slotmanifestatie in het najaar van 2016 om resultaten van de verschillende onderzoeken en projecten te kunnen delen met een breder publiek

Dojob en Studio Makkink & Bey willen de werkplaats van de toekomst onderzoeken en verbeelden.

3 AARO Programma Innovatieve Vormen van Opdrachtgeverschap

Veranderingen bij de belangrijkste opdrachtgevendende partijen vallen samen met een vergaande decentralisatie van de besluitvorming over de ruimtelijke inrichting van stad en landschap. Burgers, bedrijven en instellingen zien in dit vacuüm kansen voor de herprogrammering en transformatie van de bestaande stad, vaak in samenwerking met ontwerpers. In 2013 schreef het Stimuleringsfonds binnen dit kader de Open Oproep 'Zelforganisatie in de Zorg' uit.

In 2013 organiseerde het Stimuleringsfonds tevens een landelijke reeks rondetafelgesprekken in samenwerking met lokale partijen en initiatiefnemers. Hierin werd vooral ingegaan op de veranderende rol en positie van ontwerpers. Op basis van de resultaten is in het voorjaar van 2014 het symposium De Energieke Stad georganiseerd in Rotterdam. Dit was gericht op het delen van kennis en ervaring tussen lokale initiatieven. Belangrijkste conclusie was dat er een grote behoefte bestond om de lokale initiatieven te ondersteunen door een netwerk op te zetten.

Aansluitend zijn in 2014 de Open Oproep 'Experimenten met Stadslabs' en in 2015 de Open Oproep 'Stadslabs: anders werken aan urgente opgaven' uitgeschreven met het doel nieuwe vormen van stedelijke ontwikkeling te professionaliseren en de rol van ontwerpers daarbij te versterken. In 2014 zijn 17 stadslabs geselecteerd die een projectsubsidie hebben ontvangen. In 2015 zijn er nogmaals 15 voorstellen. Vijf daarvan betroffen doorontwikkelingen van eerder ondersteunde stadslabs.

3.1 Open Oproep 2013: 'Zelforganisatie in de Zorg'

Door aanpassingen in de verdeling van zorg-budgetten zijn institutionele zorgaanbieders niet langer in staat om het bestaande zorgaanbod overeind te houden. Om de kosten van de zorg te kunnen beheersen wordt steeds meer verantwoordelijkheid bij gemeenten en burgers gelegd. Daardoor krimpt de institutionele zorg, wat ingrijpende gevolgen heeft voor de zorghuisvesting. Door leegstand en afschrijvingen op de bestaande gebouwenvoorraad kampen zorginstellingen met financiële problemen. Alternatieven voor de groeiende wens van kleinschaligheid en maatwerk vanuit de samenleving ontbreken. Het beleid verandert dus sneller dan de institutionele zorg kan bijbenen. Tegelijkertijd ontbreken goede initiatieven om de blijvende vraag naar zorg op een andere wijze te organiseren en huisvesten. Bestaande initiatieven voor zelforganisatie zijn veelal geïsoleerd en krijgen nog te weinig steun vanuit het beleid en de instituties.

Voor de ontwerpogave is van belang dat het huidige aanbod aan zorghuisvesting te grootschalig is voor vormen van zelforganisatie en het bestaande woningaanbod biedt zelden de juiste ruimtelijke

context voor bewonerscollectieven en coöperaties. In Nederland ontbreekt veelal een schaal tussen de eengezinswoning en de seriematige woningbouw. Zie onder meer Lay-out 21: Ruimte voor de Tussenmaat.

Het Stimuleringsfonds roept ontwerpers op om oplossingen te genereren voor de veranderingen in de organisatie en huisvesting van de zorg. De vraag is welke expertise ontwerpers kunnen bieden om bewoners met een zorgvraag te helpen om op basis van zelforganisatie hun eigen zorgomgeving te creëren. Samenwerking met lokale initiatieven en instellingen verdient aanbeveling in verband met het versterken van de realiteitswaarde. Onderzoek naar transformatiemogelijkheden van de bestaande voorraad zorggebouwen, het woningaanbod, ander vastgoed en/of de leefomgeving maakt deel uit van het project.

3.1.1 Inzendingen en geselecteerde voorstellen

De Open Oproep 'Zelforganisatie in de Zorg' leverde 33 voorstellen op met een verrassend grote verscheidenheid aan invalshoeken. Bovendien waren bij veel projecten zorgpartners betrokken. Bij de beoordeling en selectie van de projectvoorstellen werd Helene Wüst, vz raad van bestuur Woon Zorg Centrum IJsselheim, als externe deskundige betrokken. De volgende 5 voorstellenzijn geselecteerd voor verdere uitwerking.

- Van Bergen Kolpa Architecten: Familie-erf, Familie-hof, Familie-huis
- FORESTI i.s.m. buro MA.AN: Werk voor mensen met een beperking
- Drost + van Veen architecten: Antroposofie als katalysator voor verandering in de organisatie en huisvesting van zorg
- Bureau Ritsema: Grijstinten in de Tussenmaat
- Jefvanderputte architectuur: Wonen zonder zorg(en)?

Aan ieder voorstel is een bedrag van maximaal €10.000,- verleend voor de uitwerking van een gedegen projectplan, waarmee in een later stadium opnieuw subsidie kon worden aangevraagd voor de uitvoering.

3.1.2 Beoordeling vervolgaanvragen

De geselecteerde teams zijn er allemaal in geslaagd om voor mei 2014 een uitgewerkt projectvoorstel in te dienen. Deze zijn beoordeeld door een adviescommissie bestaande uit: Madeleine Maaskant en Henri Snel. Voor de uitvoering van de projecten is gezamenlijk €179.810,- aangevraagd.

De commissie heeft over 4 vervolgaanvragen een positief advies afgegeven, waarvan 3 onder voorwaarden en 1 met aanbevelingen. 1 vervolgaanvraag is afgewezen. Daarmee is in deze ronde in totaal €142.970,- subsidie toegekend. Het restant van het beschikbare subsidiebudget €7.030,- blijft beschikbaar voor de uitvoering van dit programma.

Tabel 1 (blz. 22) geeft een overzicht van de totale projectkosten, de mate van cofinanciering, het gevraagde bedrag en het toegekende subsidie per project.

Foresti i.s.m. buro MA.AN: Werken met Beperking

Het onderzoek besteedt aandacht aan de werk- en woonsetting van mensen met een beperking. Per 1 januari 2015 treedt de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (Wmo) in werking. De middelen die de Rijksoverheid aan gemeenten ter beschikking stelt voor Sociale Werkvoorzieningen en Dagbestedingscentra liggen 30% lager dan de kosten van het huidige voorzieningenaanbod. Veel Dagbestedingscentra zijn onderdeel van grote zorginstellingen en bevinden zich op relatief dure vestigingsplaatsen. De bezuinigingen zullen tot reorganisaties leiden, waarbij sommige centra moeten sluiten en andere een meer marktgerichte oriëntatie krijgen. Centra met een marktgerichte productie kunnen voorzien in een actuele vraag naar eerlijke ambachtelijke producten en lokale productie. Op deze manier kunnen de centra meer inkomsten genereren en bovendien een bijdrage leveren aan de lokale wijk economie. Zo kunnen ze een rol spelen in de leegstandsproblematiek, worden lokale zorgstructuren overeind gehouden en wordt de zichtbaarheid van kwetsbare doelgroepen vergroot. Het onderzoek richt zich op drie casestudiegebieden in Rotterdam. Het onderzoek is een gezamenlijk project van FORESTI en buro MA.AN, daarnaast wordt onder andere samengewerkt met WoonCompas, zorginstellingen, ambachtsbedrijven, lokale overheden en de mensen om wie het project draait.

Bureau Ritsema: Grijstinten in de Tussenmaat

De Nederlandse samenleving verandert van een verzorgingsstaat naar een participatiemaatschappij, waarin van burgers wordt verwacht dat zij meer eigen initiatief ontplooiën. Door aanpassingen in het zorgbeleid en een verhoogde eigen bijdrage wordt het voor een groeiende groep ouderen aantrekkelijk om op eigen initiatief oplossingen voor gedifferentieerde woonomgevingen te ontwikkelen die in hun zorgbehoeften voorzien. De tussenmaat levert daarbij belangrijke voordelen op ten opzichte van de grote schaal, omdat het meer mogelijkheden geeft voor een goede aansluiting bij

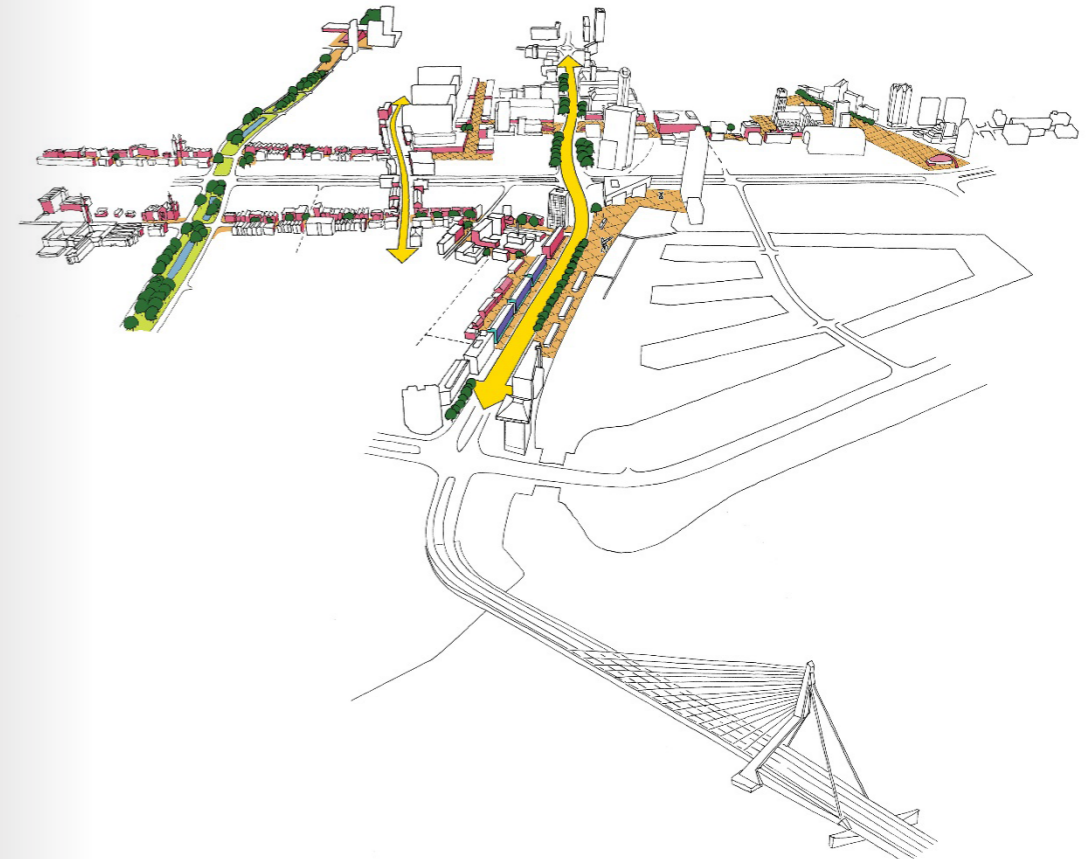
bestaande ruimtelijke en sociale netwerken, meer ruimte biedt voor zelforganisatie en differentiatie en nieuwe innovatieve vormen van opdrachtgeverschap stimuleert. Daarnaast biedt het kansen voor collectieve kwaliteiten en programma's. Via een multidisciplinaire analyse van geslaagde buitenlandse voorbeelden wordt onderzocht waar de kansen liggen voor het ontwikkelen van nieuwe kleinschalige woonzorgmodellen. Deze worden vervolgens zowel voor een dorpse als een stedelijke context uitgewerkt in twee casestudies, waarbij expertise wordt ingewonnen op het gebied van ruimtelijk ontwerp, ruimtelijk en sociaal onderzoek, zorg, organisatie, financiën, journalistiek en planologie. Het onderzoek resulteert in een catalogus van kansrijke en gedifferentieerde woonzorgmodellen.

Drost + van Veen architecten BV: Ubuntu-plein (ont)zorgt!

Door de scheiding van wonen en zorg komt de verantwoordelijkheid voor de organisatie van zorg steeds meer bij zorgbehoevenden zelf te liggen. Dit zorgt voor nieuwe verhoudingen en netwerken tussen burgers, gemeenten en zorgaanbieders. Bij zelforganisatie ligt de uitdaging vooral in de procesmatige kant, zoals de besluitvorming, inspraakprocedures en het ontwikkelen van gezamenlijke PVE's. Drost + van Veen architecten heeft hier vanaf 2010 veel ervaring mee opgedaan sinds ze nauw betrokken raakte bij de planontwikkeling van het Ubuntu-plein, een kleinschalig woonzorgproject in Zutphen dat vanuit een bewonerscollectief is ontstaan. In het project staat het antroposofisch gedachtegoed centraal. Er wordt een leef- en zorgomgeving gecreëerd die uitgaat van het zelfregulerende vermogen van de mens. Dit onderzoek bouwt daarop voort en moet een impuls geven aan de ontwikkeling van nieuwe woonconcepten in de zorg. Het resulteert in geabstraheerde typologische ontwerpmodellen die breed toepasbaar zijn in zowel nieuwbouw- als transformatieprojecten. Het dient initiatiefnemers van woonzorgprojecten reeds in een vroeg stadium inzicht te geven in de keuzemogelijkheden in relatie tot ruimtelijke, programmatische en financiële consequenties. In het onderzoek wordt samengewerkt met strategen en diverse belangwekkende partijen met expertise op het gebied van de sociologie en antroposofische zorg.

Jefvandenputte architectuur: Wonen zonder zorg(en)?

Door de scheiding in de financiering van wonen en zorg zullen naar verwachting meer ouderen langer thuis blijven wonen. Enerzijds leidt dit tot een groeiende vraag naar aangepaste en toegankelijke woningen en woonomgevingen en anderzijds tot een verwachte leegstand van met name verzorgingstehuizen, volgens de probleemeigenaren zo'n 30 tot 50%. In het onderzoek worden nieuwe perspectieven voor leegkomende tehuizen ontwikkeld en wordt onderzocht hoe de locaties of delen ervan een rol kunnen

Afbeelding 'Concentratiegebied nieuwe ambacht' uit het voorstel Werken met Beperking van Foresti i.s.m. buro MA.AN

Naam aanvrager	Titel project	Startsubsidie	Projectkosten	Cofinanciering	Gevraagd	Verleend
Foresti i.s.m. buro MA.AN	Werken met Beperking	€ 10.000	€ 99.480,00	€ 55.510	€ 43.970	€ 43.970
Bureau Ritsema	Grijstinten in de Tussenmaat	€ 10.000	€ 66.500,00	€ 34.500	€ 32.000	€ 32.000
van Bergen Kolpa Architecten	Familie-Erf, Familie-Hof, Familie-Huis	€ 9.710	€ 55.040,00	€ 18.200	€ 36.840	€ 0
Drost + van Veen architecten BV	Ubuntuplein (ont)zorg!	€ 10.000	€ 91.594,00	€ 59.594	€ 32.000	€ 32.000
jefvandenputte architectuur	wonen zonder zorg(en)?	€ 10.000	€ 135.000,00	€ 100.000	€ 35.000	€ 35.000
	Totaal	€ 49.710	€ 447.614,00	€ 267.804	€ 179.810	€ 142.970

spelen bij de organisatie van kleinschalige bewonerscollectieven met een zorgvraag. Door een systematische ruimtelijke verkenning van acht representatieve Rotterdamse casussen zal meer inzicht worden verkregen in de potenties van bestaande grootschalige zorgcomplexen, bijvoorbeeld in de huisvesting van kleinschalige collectieve woonvormen of als voorzieningenknooppunten in woonservicegebieden. Van de acht pilotprojecten is het conceptrapport van de testcase Kleiweg opgeleverd en is testcase Borgstate in ontwikkeling. In het onderzoek wordt samengewerkt met de Veldacademie en zal een team van lokale partners worden samengebracht, variërend van zorgaanbieders en eigenaren tot welzijnsorganisaties en bewonersgroepen.

Een beschrijving van de Open Oproep 'Zelforganisatie in de Zorg' is te vinden op onze website.

3.2 Ronde tafel innovatieve vormen van opdrachtgeverschap

Om inzicht te krijgen in de huidige stand van zaken en de mogelijke ontwikkeling naar een nieuwe architectuurpraktijk zijn vier bijeenkomsten in Groningen, Maastricht, Rotterdam en Utrecht belegd voor het voeren van rondetafelgesprekken. Daarbij werkte het fonds steeds samen met een lokale partner uit de steden om deelnemers te selecteren. Hans Karssenbergh (Stipo) was gespreksleider. Vragen die aan de orde kwamen waren onder meer: 'Wat is draagvlak van het ontwerp en wat is de positie en rol van de ontwerper bij stedelijke vraagstukken?', 'Over welke deskundigheid en competenties moet een ontwerper beschikken in de veranderende condities?' en 'Zijn er verschillen in stedelijke condities, en zo ja waarin onderscheidt de betreffende stad zich?'. De resultaten van de bijeenkomsten vormden samen met een analyse van de resultaten uit het Programma Stedenbouw en Regionaal Ontwerp de basis voor het stedenbouw-symposium De Energieke Stad dat het Stimuleringsfonds in het Rotterdamse Zomerhofkwartier organiseerde.

3.3 Stedenbouw-symposium de Energieke Stad

Het Stimuleringsfonds organiseerde op 13 mei 2014 het stedenbouw-symposium De Energieke Stad. Dit in samenwerking met de organisatie voor stedelijke ontwikkelingsprojecten Stipo en Architectuurcentrum Rotterdam (AIR). Centraal stonden nieuwe rollen en behoeften van architecten en stedenbouwers en het vernieuwde instrumentarium en hernieuwde opdrachtgeverschap in de stedenbouw. Op basis van de verkregen inzichten op deze dag concludeerde het Stimuleringsfonds dat er behoefte is om experimenten te ondersteunen, kennis hierover uit te wisselen en daarbij diverse doelgroepen en partijen te betrekken. Na een plenaire sessie in de ochtend en een excursie door de Rotterdamse wijk ZoHo was er tijdens de middagssessies ruimte om in thematische deelsessies ervaringen uit te wisselen, te reflecteren en te discussiëren over de toekomst van de veranderende praktijk en de ruimtelijke agenda.

3.4 Open Oproep 2014: 'Experimenteren met Stadslabs'

Het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie roept lagere overheden, opdrachtgevers, culturele instellingen en collectieven van ontwerpers, professionals en particulieren op om voorstellen in te dienen die bijdragen aan het opzetten en (door)ontwikkelen van Stadslabs die werken aan actuele ruimtelijke opgaven. Het opbouwen van een kennisnetwerk, waarin men gebruik maakt van elkaars expertise is onderdeel van de opgave.

De ontwikkeling van steden ligt van oudsher bij de gemeentelijke diensten. Maar als gevolg van gedecentraliseerde taken en verantwoordelijkheden beschikken deze afgeslankte organisaties over weinig vrije ruimte. Urgente ruimtelijk-economische en sociaal-maatschappelijke vraagstukken blijven liggen. In meerdere steden en regio's springen collectieven van particulieren en professionals, ontwerpers en opdrachtgevers, in het ontstane gat. Deze stadslabs vervullen vanwege hun activistische houding, onafhankelijke positie en multidisciplinaire karakter een interessante functie in het werken aan urgente ruimtelijke opgaven. Gemeenten maken in sommige gevallen gebruik van de verzamelde kennis en ervaring van dergelijke netwerken. In de praktijk echter wordt de continuïteit van dergelijke werkvormen bedreigd door een gebrek aan financiering. Het opbouwen en uitwisselen van expertise kan bovendien worden verbeterd.

Oproep

Het Stimuleringsfonds roept initiatiefnemers van stadslabs, ateliers en andere innovatieve samenwerkingsverbanden op om voorstellen in te dienen voor de opzet, dan wel continuering van lokaal verankerde werkvormen. Deze Open Oproep is gericht op de doorontwikkeling van bestaande stadslabconcepten en het opzetten van – experimenteren met – nieuwe open organisatievormen, waarbinnen ontwerpers, opdrachtgevers, maatschappelijke partijen, bewoners en andere stakeholders aan urgente ruimtelijk-economische en sociaal-maatschappelijke vraagstukken werken. Analyse van en reflectie op de functie, opzet en effectiviteit van stadslabs is voorwaarde voor subsidiëring. Het Stimuleringsfonds zal hierbij een ondersteunende en coördinerende functie vervullen.

Het uitwisselen van kennis en ervaring tussen bestaande en nieuwe stadslabconcepten en de opbouw van een kennisnetwerk wordt in een later stadium door het Stimuleringsfonds ondersteund als onderdeel van het flankerend beleid bij deze Open Oproep.

Context

Het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie heeft opdracht van de ministeries IenM en OCW om binnen het kader van de Actieagenda Architectuur en Ruimtelijk Ontwerp (AARO) een programma uit te voeren gericht op 'Innovatieve Vormen van Opdrachtgeverschap'. Deze Open Oproep heeft betrekking op de volgende twee doelstellingen:

- Het actief en gericht delen van kennis en ervaring over de veranderende rol van het opdrachtgeverschap in de aanpak van urgente opgaven, inclusief de daarvoor noodzakelijke competenties bij ontwerpers en opdrachtgevers, processen en instrumenten;
- Het reflecteren op de beschikbare kennis en ervaring met het oog op het ontwikkelen van nieuwe concepten en handreikingen.

Beoordeling

Het Stimuleringsfonds selecteert samen met twee externe adviseurs maximaal 8 voorstellen, die een eenmalige projectsubsidie

Beelden van het stedenbouwsymposium De Energieke Stad, plenaire sessies en deelsessies vonden plaats in het gebouw van Stipo. De excursie door het ZoHo kwartier voerde langs de lichtbrug en het Waterplein.

ontvangen van max. € 25.000,- per initiatief. Voorstellen dienen inzicht te geven in de organisatievorm, de betrokken expertise en coalitiepartners en de opgaven waaraan gaat worden gewerkt.

De adviseurs toetsen in hoeverre de voorstellen aansluiten bij de doelstellingen van deze Open Oproep en samenhangen met het thema 'Innovatieve Vormen van Opdrachtgeverschap'.

3.4.1 Inzendingen en geselecteerde voorstellen

Naar aanleiding van de Open Oproep 'Experimenteren met Stadslabs' werden in totaal vanuit het hele land maar liefst 89 stadslab voorstellen ingediend. Om tot een goede selectie te komen zijn deze voorstellen ter advies voorgelegd aan een deskundige groep van externe adviseurs bestaande uit: Kristiaan Borret - decaan Faculteit Ontwerpwetenschappen Universiteit Antwerpen en voormalig stadsbouwmeeester Antwerpen, Pieter Klomp - teamleider Stadsdelen DRO Amsterdam en Saskia Beer - Voile Architecten en oprichter Glamourmanifest. In de Open Oproep tekst stond geschreven dat een maximum aantal van 8 projecten zou worden geselecteerd. Daarbij waren we echter uitgegaan van circa 40-50 inzendingen.

Omdat zowel het aantal als de kwaliteit van de inzendingen de verwachtingen overtroffen, is in overleg met het ministerie van IenM het budget verhoogd. Dit maakte het mogelijk om verspreid over het land een netwerk van stadslabs te ondersteunen. De labs zijn verschillend van opzet, werken zowel in stedelijke als landelijke gebieden en pakken met elkaar een groot aantal verschillende thema's aan. Gezamenlijk bieden ze een solide basis voor het opbouwen van een overkoepelend kennisnetwerk.

De commissie heeft 17 stadslabs geselecteerd. De bijbehorende financiering wordt in het hoofdstuk 'Overzicht financiën' nader toegelicht.

tabel 2 (blz. 24) geeft een overzicht van de stadslabs.

3.4.2 Korte projectbeschrijvingen geselecteerde stadslabs

Stichting De Dépendance - Torre Hofplein, Rotterdam

Samen met ontwerpbureau ZUS initieert De Dépendance stadslaboratorium 'Torre Hofplein'. Het team wil de leegstaande Hofpoort, het voormalige Shellkantoor in het centrum van Rotterdam, en zijn directe omgeving door middel van programma tot leven wekken. De initiatiefnemers bouwen hiermee voort op de kennis die zij hebben opgedaan bij de herprogrammering van het tegenovergelegen Schiebblock. Het project bestaat uit een tentoonstelling, een experimentele reeks publieke gesprekken en een ontwerp onderzoek. Met het project wil men een kennisnetwerk opbouwen en aanbevelingen aandragen voor actuele ruimtelijk-economische vraagstukken die spelen in de stad Rotterdam. De aanvraag is met name gericht op de experimentele reeks publieke gesprekken.

Coöperatie STEK - Stadslab Luchtkwaliteit, Rotterdam

De Rotterdamse 's-Gravendijkwal is na de Haagse Javastraat Nederlands slechtste straat qua gemeten luchtkwaliteit. Plannen om de weg te overkappen, en zo de leef- en verblijfskwaliteit voor omwonenden te verbeteren, werden in 2011 vanwege de hoge kosten op de lange baan geschoven. In de stad van de toekomst gaat men anders om met mobiliteit. Vervoersstromen worden anders georganiseerd en auto's minder vervuilend. Stadslab Luchtkwaliteit wil inspiratie bieden voor ruimtelijke ingrepen in de stad die op relatief korte termijn bijdragen aan het verbeteren van de luchtkwaliteit. Hiervoor organiseert Stek een aantal evenementen en richt zij een online platform op voor uitwisseling tussen experts, bewoners, ondernemers en politici. Het programma focust op thema's zoals groen, water en techniek.

Stichting Amsterdam Midwest - Open Coop MidWest, Amsterdam

In 2012 werd stichting Amsterdam MidWest door ondernemende buurtbewoners opgericht om 'De Wissel', een voormalig schoolgebouw in de Baarsjes, te beheren en te programmeren. MidWest is inmiddels uitgegroeid tot een wijkonderneming die de sociale cohesie versterkt, de wijkconomie stimuleert en talentontwikkeling mogelijk maakt. Om de maatschappelijke impact en de professionaliteit te vergroten krijgt MidWest eind 2014 een coöperatieve vorm, waarbij men ernaar streeft het lokale draagvlak te verstevigen. Hiertoe is een verdienmodel ontwikkeld, waarbij het gesloten gebouw zich als een toegankelijke ontmoetingsplek moet presenteren. Om dit mogelijk te maken is een ruimtelijke optimalisatie noodzakelijk; MidWest laat hiertoe een verkennend onderzoek uitvoeren.

Stichting Donkeypedia - Stadslab BSH, Amsterdam

Buiksloterham (BSH) is een industriegebied annex bedrijventerrein in Amsterdam Noord dat in de komende decennia wordt omgevormd tot een gemengd woon/werkgebied. Deze gebiedsontwikkeling wordt gekenmerkt door een open bestemmingsplan, veel mogelijkheden voor zelfbouw, een coöperatief proces en ruimte voor experiment. Toekomstige bewoners zijn samen met creatieve professionals reeds van start gegaan met verschillende initiatieven die eraan moeten bijdragen dat Buiksloterham een circulaire wijk wordt. Kwartiermaker Frank Alsema wil aan alle initiatieven een platform bieden en zet Stadslab BSH op om ze te organiseren, samen met stakeholders een sociale en culturele agenda voor het gebied te ontwikkelen en zo het (zelf)organiserend vermogen van Circulair Buiksloterham te vergroten.

KAW - Stadslab St. Joseph, Eindhoven

In 2007 werd de Eindhovense wijk Doornakkers als aandachtswijk bestempeld. Sindsdien heeft men veel energie gestoken in het verhogen van de leefbaarheid. In 2013 gaf de gemeente opdracht om het voormalig parochiecluster St. Joseph via een open planproces te transformeren tot een aantrekkelijk semi-openbaar gebied. Vrijwel gelijktijdig zijn in de wijk verschillende bottom-up initiatieven ontstaan. Tijdens de analysefase werd duidelijk dat deze ontwikkelingen elkaar goed zouden kunnen versterken. Geen top-down of bottom-up benadering, maar een coöperatief proces met een gezamenlijk perspectief. De kern van het voorgestelde transitieplan wordt gevormd door de wisselwerking tussen de top-down opgave (herontwikkeling van het gebied) en de bottom-up

sturing (vraaggericht programma). In Stadslab St. Joseph vervult KAW een intermediaire rol bij het aanjagen, afstemmen en coachen van activiteiten en partijen.

VPRO - VPRO Medialab Strijp S, Eindhoven

De VPRO constateert dat Strijp-S internationaal voorloper is op het gebied van technologische innovatie, maar stelt ook dat er een zekere beslotenheid in het gebied is geslopen. Om de ontwikkelingen van Strijp-S zichtbaarder te maken wil de VPRO op het Strijp-S terrein in Eindhoven een medialab bouwen. Makers en producenten komen zo in nauw contact te staan met de creatieve en hightech gemeenschap op Strijp-S. Binnen het medialab wordt geëxperimenteerd met nieuwe manieren van mediagebruik, die het gebied een gezicht naar buiten geven. Tevens kan het lab unieke content leveren aan diverse VPRO programma's en producties.

Stroom Den Haag - Stadsklas 2015. Learning by doing, Den Haag

De Stadsklas is een initiatief van Stroom Den Haag. Het is in 2014 opgezet als een 'learning by doing' programma over vaardigheden die nodig zijn om de stad op andere manieren tot ontwikkeling te brengen. De Stadsklas heeft een uitgesproken interactief en mobiel karakter. Gidsen uit de wereld van kunst en architectuur nemen deelnemers mee naar projecten waar zij deze vaardigheden (bewust of onbewust) hebben ontwikkeld en/of ingezet. In gesprek met elkaar worden zowel de projecten als de vaardigheden tegen het licht gehouden en in relatie gebracht met de praktijken van deelnemers. Stroom wil de Stadsklas verder ontwikkelen tot een platform waarin niet zo zeer aan actuele ruimtelijke opgaven wordt gewerkt, maar vooral aan het ontwikkelen en aanleren van vaardigheden waarmee die actuele ruimtelijke opgaven opgepakt kunnen worden.

Stadskwekerij de Groene Helden - Groene Helden Buurtlaboratorium, Den Haag

Stadskwekerij de Groene Helden is betrokken bij de Zeeheldentuin, een groot buurtparticipatie project in Den Haag. Deze buurttuin is een bewonersinitiatief dat door vrijwilligers is opgezet en uitgewerkt, waaronder door Stadskwekerij de Groene Helden, DGJ Architects & Landscapes en Tiessens Gebiedsontwikkeling. De kennis en ervaring die daarbij is opgedaan wil men gebruiken om de ontwikkeling van soortgelijke groene buurtinitiatieven te stimuleren en te ondersteunen. In een serie openbare buurtlaboratoria met workshops over buurtgroen en stadslandbouw richten de Groene Helden zich onder andere op bewoners, gemeenten en ruimtelijke professionals. Hiermee ondersteunen zij initiatiefnemers van groene buurtprojecten in de verschillende fasen van planvorming, realisatie en nazorg.

Gemeente Maastricht - Maastricht-LAB Next, Maastricht

Het M-lab is sinds 2012 actief als externe denktank van de gemeente Maastricht. Het is opgericht om de transitie naar nieuwe vormen van stadsontwikkeling te stimuleren en een impuls te geven aan stedelijke (her)ontwikkeling. In de eerste twee jaar zijn interessante resultaten behaald en is men tot nieuwe inzichten gekomen die

bijdragen aan de doorontwikkeling van het M-lab. Om het debat over nieuwe stadsontwikkeling verder te stimuleren kiest men in de volgende fase voor een meer open werkwijze c.q. co-creatief proces met Open Oproepen, publieke bijeenkomsten, het Stadmakers netwerk en nieuwe samenwerkingsverbanden met individuele partijen, organisaties en kennisinstellingen.

Stadslab Roermond - Van experiment naar realisatie, Roermond

Stadslab Roermond is begin 2013 opgericht en functioneert als open platform en kennisnetwerk voor nieuwe stedelijke opgaven. In 2015 wil ze onderzoek doen naar haar eigen organisatie en positionering binnen de actuele lokale context en naar het bestaansrecht van stadslabs in het algemeen. Voor dit onderzoek put ze hoofdzakelijk uit eigen ervaringen. In 2013 schreef het Stadlab de prijsvraag 'Roermond in de Steigers' uit voor de ontwikkeling van een viertal vergeten locaties in de binnenstad van Roermond. Twee van de vier winnende voorstellen hebben inmiddels geleid tot productieve samenwerking met verschillende partners en zullen in 2015 als project doorgang vinden.

Departement Tijdelijke Ordening - DTO college, Arnhem

Het DTO college van het Departement Tijdelijke Ordening uit Arnhem is een kennisontwikkelingstraject voor ruimtelijke professionals, waarin zogenaamde 'Middle-up-down' ruimtelijke ontwikkelprojecten centraal staan. Dit zijn stedelijke ontwikkelprojecten waarbij vanuit een gemeenschappelijk belang wordt samengewerkt tussen overheden, ondernemers, culturele instellingen en betrokken inwoners en professionals. Het DTO college bestaat uit twee fasen; het bezoeken en analyseren van een aantal 'Middle-up-down' projecten en het ontwikkelen van nieuwe strategieën voor vier locaties die om deze aanpak vragen. Naast DTO zijn ook architectuurcentrum CASA in Arnhem en lokale overheden aangehaakt.

Zijaanzicht - Veluwe stoofpot in Uddel, Apeldoorn

De gemeente Apeldoorn en Zijaanzicht willen met een gebiedsLAB aansluiting zoeken bij de hechte gemeenschap in en om Uddel en samen met de bewoners werken aan het versterken van de economische weerbaarheid van het gebied. De agrarische en militaire economie is langzaam uit het gebied aan het verdwijnen. Dit komt tot uitdrukking in een toenemend aantal vrijkomende en van functie veranderende agrarische erven en kazernes. De optelsom van separate initiatieven voor herprogrammering resulteert nog niet in een nieuwe economische motor voor het gebied. De behoefte om nieuwe initiatieven op gebiedsniveau met elkaar in verband te brengen is daarom groot. Het gebiedsLAB moet de lokale dialoog op gang brengen en kansen voor het gebied in kaart brengen. Zo werkt men toe naar een concrete eerste stap in de transformatie van dorp en buitengebied.

Lentekracht - Stadslab Nijmegen

Stadslab Nijmegen is een gezamenlijk initiatief van Lentekracht,

de Commissie Beeldkwaliteit Nijmegen en Architectuur Centrum Nijmegen (ACN). Het heeft tot doel bottom-up initiatieven en top-down kwaliteitskaders met elkaar te verenigen. In samenwerking met de Radboud Universiteit Nijmegen (RU) en ArtEZ hogeschool voor de kunsten in Arnhem wordt aan de hand van drie concrete casussen een methodiek ontwikkeld om burgerinitiatieven in te bedden in ruimtelijke planontwikkelingen binnen gemeenten. Stadslab Nijmegen wil zo een fundament leggen om projecten in de toekomst succesvol aan te vliegen. De ontwikkelde methodiek, met daaraan gekoppeld het netwerk en de opgedane kennis en ervaring, dient als input voor het vervolg.

Gemeente Almelo - Vrije ruimte voor stadslandbouw, Almelo

De gemeente Almelo heeft sinds 2012 geëxperimenteerd met het agenderen en mogelijk maken van tijdelijke invullingen van langdurig braakliggende terreinen en leegstaande gebouwen. Uit de evaluatie van die experimenten heeft de gemeente belangrijke lessen getrokken die ze nu wil inzetten bij een reeks pilotprojecten rond een duurzame invulling van braakliggende terreinen. Onder de noemer 'Vrije ruimte voor stadslandbouw' wil ze gedurende twee jaar samen met belanghebbende partijen naar de realisatie van vier concrete stadslandbouwprojecten toewerken, daarbij zal ze zelf vooral een faciliterende rol vervullen. Aan de hand van deze pilotprojecten worden de rollen van de diverse betrokken partijen nader gedefinieerd, wordt een kennisnetwerk opgebouwd en een blauwdruk ontwikkeld voor een duurzame ontwikkeling van braakliggende terreinen en gebouwen.

Atelier VA - Dorpslab Castricum, Castricum

Dorpslab Castricum is opgezet als een ondersteunende netwerkorganisatie aan de Castricumse gemeenschap. De gemeente Castricum bestaat uit een aantal dorpen en kent met haar vele burgerinitiatieven een enorm potentieel aan burgerkracht. Het ontbreekt deze initiatieven echter aan kennis en onderlinge verbinding om vanuit innovatief meervoudig opdrachtgeverschap een stempel te drukken op de lokale ruimtelijke ordening. Dorpslab Castricum wil daarom de verbindende factor zijn tussen bewoners, ondernemers en de (semi)publieke sector. Het brengt stakeholders of probleem eigenaren samen in proeflabs over specifieke onderwerpen. Deze ontwerplabs hebben een open online karakter en worden ondersteund door intensief gebruik van media en digitale technologie.

Platform Duurzaamheid Dordrecht - Stadslab water in de Dordtse ruimte, Dordrecht

Platform Duurzaamheid Dordrecht wil een pilot voor een klimaatbestendige en waterrobuuste inrichting van de stad uitvoeren. Het klimaatbestendig en waterrobuust maken van de stad is een optelsom van vele grote en kleine maatregelen, die stap voor stap genomen moeten worden en gericht zijn op het verlagen van de kwetsbaarheid voor waterschade en -overlast. De pilot wordt uitgewerkt binnen het Stadslab Water in de Dordtse ruimte dat is opgezet als coalitie van verschillende private en publieke partners. De gemeente Dordrecht zal een locatie aanwijzen voor de uitvoering van het pilotproject. Het doel van de pilot is om gebruik te maken van burgerinitiatieven bij de aanpak van de wateropgave in de stad. Ontwerpend onderzoek wordt ingezet om ideeën, wensen en expertise bij elkaar te brengen en te vertalen naar inspirerende ruimtelijke concepten die het proces aanjagen.

Stichting Polderlab - Digitaal Polderlab, Zuiderzeepolders

In de voormalige Zuiderzeepolders ontstaan als gevolg van een terugtrekkende overheid, de economische crisis en vraag naar nieuwe producten nieuwe samenwerkingsvormen. In het Polderlab wordt vanuit drie invalshoeken (de dorpen, de steden en het landelijke gebied) onderzoek gedaan naar het nieuwe maatschappelijke krachtenveld. Doel is om dat te verbinden met actuele ruimtelijke opgaven en daar effectieve oplossingen voor aan te dragen. Op dit moment werkt het Polderlab reeds samen met bewoners, woningcorporaties, gemeenten, onderwijsinstellingen en kennisinstututen aan drie deelprojecten die overeenkomen met de drie invalshoeken. De inzending betreft een overkoepelend digitaal en interactief platform, waarop informatie over de projecten met een breed publiek wordt gedeeld en discussies worden aangewakkerd. Hiermee wil het een bijdrage leveren aan de vernieuwing van de polder.

Kennisnetwerk

De ondersteunde labs hebben in het afgelopen jaar veel kennis en ervaring opgedaan. Maar ook op allerlei andere plekken wordt volop

Afbeelding 's-Gravendijkwal en omgeving uit het voorstel Stadslab Luchtkwaliteit, Rotterdam van Coöperatie STEK

geëxperimenteerd en kennis opgebouwd. Door krachten te bundelen en gebruik te maken van elkaars expertise kan de effectiviteit van de stadslabs worden vergroot. Begin 2015 heeft het Stimuleringsfonds een werkbijeenkomst voor de geselecteerde stadslabs georganiseerd. Deze bijeenkomst was zeer succesvol en vormde het startpunt voor de opbouw van een overkoepelende kennisnetwerk dat het fonds in de komende jaren verder wil uitbreiden. Een terugblik op deze bijeenkomst is te vinden op de website van het Stimuleringsfonds via deze link. Dergelijke werkbijeenkomsten zullen in 2016 opnieuw plaatsvinden.

3.5 Open Oproep 2015: Stadslabs - anders werken aan urgente opgaven

Voor het tweede achtereenvolgende jaar nodigt het Stimuleringsfonds initiatiefnemers van stadslabs, living labs, ateliers en andere vernieuwende samenwerkingsverbanden uit om voorstellen in te dienen voor het opzetten, dan wel continueren, van lokaal verankerde vrije werkvormen waarin wordt geëxperimenteerd met nieuwe manieren van 'stad-maken'. Nieuwe en meer traditionele stadmakers kunnen daarbij verschillende rollen en verantwoordelijkheden op zich nemen. Deze Open Oproep is gericht op het doorontwikkelen en professionaliseren van bestaande stadslabconcepten en het opzetten van nieuwe organisatievormen, waarbinnen collectieven van bewoners, ondernemers, ontwerpers en andere ruimtelijk professionals samen met lokale overheden, culturele instellingen en maatschappelijke partijen aan urgente ruimtelijke en sociaal-maatschappelijke opgaven werken.

Bewoners, burgers en ondernemers voelen steeds vaker eigenaarschap voor hun woon- en werkomgeving en zien ook kansen in het kader van beheer en kwaliteitsverbetering, maar vaak lukt het hen niet om de juiste ingang bij lokale overheden te vinden. Tegelijkertijd geven lokale overheden aan dat ze graag maatwerk willen leveren en bottom-up ontwikkelingen willen faciliteren, maar voor hen is het niet altijd duidelijk wie welke belangen vertegenwoordigt en met welk draagvlak. Daardoor kan het lastig zijn om te bepalen wie de aangewezen gesprekspartner is om vorm te geven aan de verdere ontwikkeling van een initiatief. Stadslabs beschikken over de potentie om als intermediair platform te opereren, top-down en bottom-up partijen met elkaar te verbinden, zo nodig draagvlak te organiseren en de te investeren energie in goede banen te leiden.

Uit de inzendingen selecteert het Stimuleringsfonds maximaal 15 voorstellen, die een projectsubsidie ontvangen van max. € 25.000,- per initiatief. Het fonds laat zich hierbij adviseren door Pieter Klomp, -Afdelingshoofd Ruimte en Duurzaamheid DRO Amsterdam en Saskia Beer - ZO!City en oprichter Glamourmanifest. De voorstellen dienen inzicht te geven in de opgaven waaraan wordt gewerkt, de organisatievorm, de betrokken expertise en de coalitiepartners. De adviseurs toetsen in hoeverre de voorstellen aansluiten bij de doelstellingen van deze Open Oproep en samenhangen met het thema 'Innovatieve Vormen van Opdrachtgeverschap'.

Reeds eerder door het fonds ondersteunde stadslabs kunnen ook aan deze Open Oproep deelnemen. Verwacht wordt dat zij duidelijk aangeven op welke wijze het eigen lab zich ontwikkelt en wat de toekomstige activiteiten toevoegen. Van alle stadslabs wordt een

tabel 2

Naam aanvrager	Titel project	Locatie	Projectkosten	Cofinanciering	Gevraagd	Verleend
Stichting De Dépendance	Torre Hofplein	Rotterdam	€ 28.000,00	€ 3.000,00	€ 25.000,00	€ 25.000,00
Coöperatie STEK	Stadslab Luchtkwaliteit	Rotterdam	€ 14.000,00	€ 0,00	€ 14.000,00	€ 14.000,00
Stichting Amsterdam Midwest	Open Coop MidWest	Amsterdam	€ 34.840,00	€ 10.000,00	€ 24.840,00	€ 24.840,00
Stichting Donkeypédia	Stadslab BSH	Amsterdam	€ 65.000,00	€ 40.000,00	€ 25.000,00	€ 25.000,00
KAW	Stadslab St. Joseph	Eindhoven	€ 25.000,00	€ 0,00	€ 25.000,00	€ 25.000,00
VPRO	VPRO Medialab Strijp S	Eindhoven	€ 272.000,00	€ 247.000,00	€ 25.000,00	€ 25.000,00
Stroom Den Haag	Stadsklas 2015. Learning by doing	Den Haag	€ 29.800,00	€ 4.800,00	€ 25.000,00	€ 25.000,00
Stadskwekerij de Groene Helden	Groene Helden Buurtlaboratorium	Den Haag	€ 35.035,00	€ 10.035,00	€ 25.000,00	€ 25.000,00
Gemeente Maastricht	Maastricht-LAB Next	Maastricht	€ 567.704,00	€ 542.704,00	€ 25.000,00	€ 25.000,00
Stadslab Roermond	Van experiment naar realisatie	Roermond	€ 23.690,00	€ 4.420,00	€ 19.270,00	€ 19.270,00
Departement Tijdelijke Ordening	DTO college	Arnhem	€ 75.000,00	€ 50.000,00	€ 25.000,00	€ 25.000,00
Zijaanzicht	Veluwe stoofpot in Uddel	Apeldoorn	€ 34.840,00	€ 10.000,00	€ 24.840,00	€ 24.840,00
Lentekracht	Stadslab Nijmegen	Nijmegen	€ 50.000,00	€ 25.000,00	€ 25.000,00	€ 25.000,00
Gemeente Almelo	Vrije ruimte voor stadslandbouw	Almelo	€ 35.000,00	€ 10.000,00	€ 25.000,00	€ 25.000,00
Atelier VA	Dorpslab Castricum	Castricum	€ 34.736,00	€ 10.250,00	€ 24.486,00	€ 24.486,00
Platform Duurzaamheid Dordrecht	Stadslab water in de Dordtse ruimte	Dordrecht	€ 52.680,00	€ 27.680,00	€ 25.000,00	€ 25.000,00
Stichting Polderlab	Digitaal Polderlab	Zuiderzeepolders	€ 24.527,00	€ 0,00	€ 24.527,00	€ 24.527,00
	Totaal		€ 1.401.852,00	€ 994.889,00	€ 406.963,00	€ 406.963,00

actieve deelname aan de lerende stadslab-community verwacht. Het Stimuleringsfonds zal deze uitwisseling van kennis en ervaring actief ondersteunen.

3.5.1 Inzendingen en geselecteerde voorstellen

De Open Oproep 'Stadslabs - Anders werken aan urgente opgaven' leverde in totaal 88 ingediende voorstellen op; qua omvang een vergelijkbaar aantal inzendingen met de voorgaande Open Oproep, waarbij 89 voorstellen werden ingediend. Onder de inzendingen bevonden zich zoals verwacht ook voorstellen van stadslabs die bij de vorige Open Oproep zijn ondersteund. Voor de beoordeling van deze inzendingen was het van belang dat een duidelijke doorontwikkeling werd omschreven of een sterke analyse en reflectie zou plaatsvinden, die van waarde is voor het kennisnetwerk dat door het Stimuleringsfonds rondom de stadslabs wordt opgebouwd.

Algemene indruk

Bij de beoordeling van de inzendingen viel het de adviseurs op dat er in veel steden behoefte blijkt te bestaan aan stadslabs en andere werkvormen waarin top-down en bottom-up elkaar rondom urgente opgaven kunnen ontmoeten. De inzendingen komen vanuit heel het land en er zijn zelfs ook inzendingen bij vanuit België. De ingezonden voorstellen laten een zeer divers beeld aan centrale vraagstukken zien. Sommige voorstellen zijn ruimtelijk, andere meer sociaal-maatschappelijk. Wat ze met elkaar gemeen hebben is dat de opgaven vaak heel locatie specifiek zijn en de gekozen werkwijzen sluiten daarop aan. Zo wordt er vaak met concrete case studies en pilotprojecten gewerkt waar omheen betrokkenheid en eigenaarschap kan worden gecreëerd. De geselecteerde stadslabs nemen vaak een kritische maar constructieve houding aan ten opzichte van lokale overheden. Zij gaan interessante samenwerkingen aan en betrekken relevante expertises. Ontwerpers vervullen daarbij vaak een intermediaire rol. De opzet en de output van de labs is heel verschillend. Nieuwe labs kiezen vaak voor een activistische aanpak, waarmee ze tot een breed gedragen alternatief ontwikkelplan willen komen. Vervolg voorstellen van eerder ondersteunde labs zijn vaak juist meer reflectief en gericht op kennisontwikkeling. Zo wil een van die labs een meetinstrument ontwikkelen waarmee de maatschappelijke meerwaarde van bewonersinitiatieven binnen de stedelijke ontwikkeling inzichtelijk kan worden gemaakt. Verder valt het op dat in veel labs aandacht wordt besteed aan het documenteren van stappen en het toegankelijk maken van opgedane kennis en ervaring. Door niet alleen de successen, maar ook de moeilijkheden inzichtelijk te maken kan een waardevolle bijdrage aan het kennisnetwerk worden geleverd.

Beoordeling

Zoals gezegd zijn de ingediende voorstellen ter advies voorgelegd aan twee externe deskundigen. Bij de beoordeling van de inzendingen hebben de adviseurs gelet op de relevantie van de geformuleerde opgaven, het plan van aanpak, de organisatievorm, betrokken expertises, coalitiepartners en de coherentie tussen deze onderdelen. Daarbij hebben de adviseurs getoetst in hoeverre

Beelden van de werkbijeenkomst Experimenteren met Stadslabs op vrijdag 27 februari. De bijeenkomst vond plaats in de Hofpoort Toren in Rotterdam. Dit voormalige Shell-kantoor staat vanaf de jaren '90 grotendeels leeg en wordt nu door De Dépendance, een van de geselecteerde initiatieven, geprogrammeerd om het omliggende gebied tot ontwikkeling te brengen.

de voorstellen aansluiten bij de doelstellingen van deze Open Oproep en samenhangen met het thema 'Innovatieve Vormen van Opdrachtgeverschap'. Met het op te zetten kennisnetwerk in gedachten heeft men gekeken naar de deelbaarheid van de verwachte resultaten en de geografische spreiding van de voorstellenselectie. Na twee beoordelingsrondes kwamen de adviseurs tot een selectie van 15 voorstellen. Vijf daarvan zijn doorontwikkelingen van eerder ondersteunde stadslabs. Het benodigde subsidiebudget voor de financiering van de geselecteerde labs bedraagt € 351.480,-. De bijbehorende financiering wordt in het hoofdstuk 'Overzicht financiën' nader toegelicht.

Overzicht stadslabs: **tabel 3**.

In maart organiseert het fonds een werkbijeenkomst voor alle eerder ondersteunde en nieuw geselecteerde stadslabs. Tijdens deze bijeenkomst wordt aan de hand van presentaties en gesprekstafels kennis en ervaring uitgewisseld. Verder wordt de mogelijkheid verkend om in het najaar een reeks locatiebezoeken op te zetten.

3.5.2 Korte projectbeschrijvingen geselecteerde stadslabs

5x Vervolg op eerder ondersteund stadslab

Rotterdam: Coöperatie STEK - Stadslab Luchtkwaliteit

De Rotterdamse 's-Gravendijkwal is na de Haagse Javastraat Nederlands slechtste straat qua gemeten luchtkwaliteit. Plannen om de weg te overkappen, en zo de leef- en verblijfskwaliteit voor omwonenden te verbeteren, werden in 2011 vanwege de hoge kosten op de lange baan geschoven. In de stad van de toekomst gaat men anders om met mobiliteit. Vervoersstromen worden anders georganiseerd en auto's minder vervuילend. Om de luchtkwaliteit ook op relatief korte termijn al te verbeteren heeft Stadslab Luchtkwaliteit in het afgelopen jaar verschillende ruimtelijke ingrepen rondom de 's-Gravendijkwal uitgevoerd. Door de coöperatieve houding heeft het stadslab veel vertrouwensbanden weten te smeden met gemeente, bedrijfsleven, actiegroepen, kennisinstellingen en bewoners. In 2015 is het stadslab door het Stimuleringsfonds ondersteund vanuit de Open Oproep 'Experimenteren met Stadslabs'. De initiatiefnemers willen in 2016 het lokale maatschappelijke krachtenveld versterken en anderen activeren door een zogenaamd mobiel luchtloket op te zetten. Daarmee beoogt het stadslab de opgedane kennis te delen en mogelijke toepassing van ontwikkelde strategieën in andere straten in Rotterdam of andere steden te stimuleren.

Maastricht: Gemeente Maastricht - Maastricht-LAB Next 2016

Het Maastricht-lab is sinds 2012 actief als externe denktank van de gemeente Maastricht. Het is opgericht om de transitie naar nieuwe vormen van stadsontwikkeling te stimuleren en een impuls te geven aan stedelijke (her)ontwikkeling. Om het debat over nieuwe stadsontwikkeling verder te stimuleren heeft men in 2015 gekozen voor een meer open werkwijze c.q. co-creatief proces met Open

tabel 3

Naam aanvrager	Titel project	Locatie	Projectkosten	Cofinanciering	Gevraagd	Verleend
Coöperatie STEK	Stadslab Luchtkwaliteit Vervolg	Rotterdam	€ 22.000,00	€ 0,00	€ 22.000,00	€ 22.000,00
Gemeente Maastricht	Maastricht-LAB 2016	Maastricht	€ 337.376,00	€ 312.376,00	€ 25.000,00	€ 25.000,00
Stadslab Roermond	Het stadslab-denken: onderzoek in outrospectief	Roermond	€ 21.903,00	€ 3.643,00	€ 18.260,00	€ 18.260,00
Maatschap Lentekracht	Stadslab Nijmegen 2016	Nijmegen	€ 66.000,00	€ 41.000,00	€ 25.000,00	€ 25.000,00
St Platform Duurzaamheid Dordrecht	Stadslab Water in de Dordtse ruimte 2.0	Dordrecht	€ 24.905,00	€ 0,00	€ 24.905,00	€ 24.905,00
Stichting Gastvrij Amsterdam	MAKE ROOM	Amsterdam	€ 18.170,00	€ 0,00	€ 18.170,00	€ 18.170,00
Atelier Oostwaarts	Stent in Oost!	Haarlem	€ 26.320,00	€ 1.320,00	€ 25.000,00	€ 25.000,00
Stichting KOOL	Stadslab Baankwartier	Rotterdam	€ 55.660,00	€ 30.660,00	€ 25.000,00	€ 25.000,00
Stichting De Vechtclub	Herontwikkeling OPG-terrein	Utrecht	€ 61.000,00	€ 36.000,00	€ 25.000,00	€ 25.000,00
Stadslab Leiden	Stadssessies	Leiden	€ 21.904,00	€ 0,00	€ 21.904,00	€ 21.904,00
Studio Strak Plan	Aan de Buurt - De Zuiderpassage	Den Bosch	€ 50.000,00	€ 25.710,00	€ 24.290,00	€ 24.290,00
Stichting Energiefabriek Apeldoorn	Xyleem	Apeldoorn	€ 61.000,00	€ 36.580,00	€ 24.420,00	€ 24.420,00
Stadslab Breda	Stadslab Breda	Breda	€ 50.000,00	€ 25.000,00	€ 25.000,00	€ 25.000,00
Stichting GOUDasfalt	Bestemmen met burgers	Gouda	€ 23.111,00	€ 0,00	€ 23.111,00	€ 23.111,00
Pantopicon	Stadslab 3.0: Designing 'Samen Stad Maken' Future(s)	Antwerpen	€ 24.420,00	€ 0,00	€ 24.420,00	€ 24.420,00
Totaal			€ 863.769,00	€ 512.289,00	€ 351.480,00	€ 351.480,00

Oproepen, publieke bijeenkomsten, het Stadmakers netwerk en nieuwe samenwerkingsverbanden met individuele partijen, organisaties en kennisinstellingen. Deze ontwikkeling is in 2015 door het Stimuleringsfonds ondersteund vanuit de Open Oproep 'Experimenteren met Stadslabs' en zal in 2016 worden gecontinueerd. De focus ligt daarbij op het evalueren van het Maastricht-lab als instrument voor stedelijke (her)ontwikkeling en het doorontwikkelen van het kennisnetwerk van Maastricht-lab op drie schaalniveaus; lokaal, nationaal en internationaal.

Roermond: Stadslab Roermond – Het stadslab-denken: onderzoek in outrospectief

Stadslab Roermond is begin 2013 opgericht en functioneert als open platform en kennisnetwerk voor nieuwe stedelijke opgaven. In 2015 heeft ze met steun van het Stimuleringsfonds onderzoek gedaan naar haar eigen organisatie en positionering binnen de actuele lokale context en naar het bestaansrecht van stadslabs in het algemeen. Voor dit onderzoek heeft ze hoofdzakelijk uit eigen ervaringen geput. Daarnaast heeft het lab twee concrete projecten laten uitvoeren die zijn voortgekomen uit de prijsvraag 'Roermond in de Steigers', voor de ontwikkeling van een aantal vergeten locaties in de binnenstad van Roermond. Waar 2015 voor Stadslab Roermond in het teken stond van zelfreflectie wil het lab in 2016 andere partijen bevragen over hun motivaties, ambities en doelstellingen omtrent het stadslab-denken en dus een onderzoek uitvoeren in outrospectief.

Nijmegen: Maatschap Lenteveld - Stadslab Nijmegen 2016

Stadslab Nijmegen is een gezamenlijk initiatief van Stichting Lenteveld, de Commissie Beeldkwaliteit Nijmegen en Architectuur Centrum Nijmegen (ACN). Het heeft tot doel bottom-up initiatieven en top-down kwaliteitskaders met elkaar te verenigen. In samenwerking met de Radboud Universiteit Nijmegen en ArtEZ hogeschool voor de kunsten in Arnhem heeft het lab in 2015 met steun van het Stimuleringsfonds een methodiek ontwikkeld om burgerinitiatieven in te bedden in ruimtelijke planontwikkelingen binnen gemeenten. Dit deed zij aan de hand van twee concrete praktijkcasussen die in 2016 zullen worden gerealiseerd, zodat de verschillende betrokken partijen in hun nieuwe rol het gehele proces van idee tot realisatie kunnen doorlopen. Om deze casussen tot een succes te maken organiseert het stadslab een zestal sessies over design thinking en wordt een online platform opgezet voor het verbinden van stadsinitiatieven en delen van opgedane kennis. Daarnaast wordt een extra incentive geboden door een lokale munt te introduceren, die bij deelname aan een burgerinitiatief wordt verkregen en waarmee lokale producten en diensten kunnen worden aangeschaft. Tot slot wil het stadslab een meetinstrument ontwikkelen waarmee de waarde van bewonersinitiatieven voor stedelijke ontwikkeling inzichtelijk kan worden gemaakt.

Dordrecht: Platform Duurzaamheid Dordrecht - Stadslab water in de Dordtse ruimte 2.0

Platform Duurzaamheid Dordrecht heeft in 2015 samen met de gemeente Dordrecht ervoor gekozen een pilot uit te voeren die moet bijdragen aan een klimaatbestendige en waterrobuuste inrichting van de stad. Het klimaatbestendig en waterrobuust maken van de stad is een optelsom van vele grote en kleine maatregelen. Het doel

van de gemeente is burgers bij deze opgave te betrekken en hen een eigen bijdrage te laten leveren. In 2015 zijn met steun van het Stimuleringsfonds veel relevante inzichten opgedaan, wat uiteindelijk heeft geresulteerd in een geschikte locatie om de pilot in 2016 uit te kunnen voeren. Het lab zal daarbij als intermediair optreden en met een aantal nieuwe stakeholders samenwerken om ideeën en wensen bij elkaar te brengen en te vertalen naar inspirerende ruimtelijke concepten die het proces aanjagen. De coalitie bestaat uit onder andere Deltares, Unesco IHE, ontwerp bureau plein06, het Escape tuinarchitectuur en verschillende onderwijsinstellingen. De resultaten worden in een documentaire over inrichten van klimaatbestendige en waterrobuuste tuinen en parken vastgelegd en via een website gepubliceerd. Daarin worden ook de knelpunten gedurende het proces inzichtelijk gemaakt.

IOx Nieuw geselecteerd stadslab

Amsterdam: Stichting Gastvrij Amsterdam - MAKE ROOM

Stichting Gastvrij Amsterdam verkent de mogelijkheden voor het herbestemmen van leegstand vastgoed in Amsterdam voor permanente opvang en huisvesting van vluchtelingen. In dit kader werkt een ontwerp team aan een flexibel en modulair systeem waarmee grootschalige ruimtes in leegstaande gebouwen geschikt kunnen worden gemaakt voor bewoning. Het team wil in de ontwerp- en uitvoeringsfase gebruik maken van de expertise en het vakmanschap van de doelgroep en inspelen in hun wensen en behoeftes. In de komende periode gaat Make Room op zoek naar geschikte locaties in Amsterdam. Daarbij beoogt het team buurtbewoners en lokale ondernemers te mobiliseren om de nieuwkomers een optimaal integratieproces in de wijk te bieden. Stichting Gastvrij Amsterdam werkt in dit project samen met de gemeente Amsterdam. De opgedane ervaring gedurende het project wordt gebundeld en vervolgens met belanghebbende partijen gedeeld en via een website verspreid.

Haarlem: Atelier Oostwaarts - Stent in Oost!

Het oostelijke deel van Haarlem vormt een belangrijke schakel in de verbinding tussen het oude centrum van Haarlem en Amsterdam. Het gebied wordt gekenmerkt door een onlogische wegenstructuur en een spoorlijn die het gebied doorsnijdt. Hierdoor is een gefragmenteerde openbare ruimte ontstaan met een gebrek aan kwaliteit. Door de jaren heen zijn er talloze ambitieuze plannen ontwikkeld die daar verandering in hadden moeten brengen, maar deze zijn nooit gerealiseerd. Dit lijkt tot een verlies van draagvlak onder bewoners te hebben geleid. Atelier Oostwaarts wil tot een breed gedragen ontwikkelvisie komen en zal daarbij als intermediair tussen alle belanghebbenden optreden. In het atelier gaat men op zoek naar verbanden binnen het gebied en in samenwerking met burgers, bedrijven instellingen en overheid worden vervolgens handelingsperspectieven opgesteld en uitgewerkt. Directe coalitiepartners in dit project zijn de gemeente Haarlem en HBB ontwikkeling. Ook werkt het lab samen met ABC Haarlem bij publieke activiteiten en voor het ontsluiten van resultaten.

Afbeelding terrein van de voormalige Koudasfalt Fabriek uit het voorstel Bestemmen met Burgers van Stichting GOUDasfalt, Gouda

Rotterdam: Stichting KOOL - Stadslab Baankwartier

Het Rotterdamse Baankwartier is in transitie en onderlinge afstemming tussen de verschillende ontwikkelingen blijkt nauwelijks plaats te vinden. De nieuwe marktontwikkelingen lijken weinig aan te sluiten op de huidige kwaliteiten van de buurt en de bestaande functies in het gebied. Stadslab Baankwartier brengt alle lokale initiatieven in kaart en wil betrokken bewoners en ondernemers bij bestaande burgerinitiatieven in het gebied bij elkaar brengen om samen een breed gedragen visie te formuleren voor een duurzame gebiedsontwikkeling op de korte en lange termijn. De resultaten vormen een reflectie op de geplande ontwikkelingen en zullen bij de gebiedscommissie Rotterdam Centrum als een bewonersinitiatief worden ingediend. Coalitiepartners bestaan uit verschillende experts, vereniging van eigenaren, de Vijf Heren, het Oogziekenhuis, de GGD en de afdeling Stadsontwikkeling en de Gebiedscommissie van de gemeente Rotterdam. Samen met AIR Rotterdam en de experts worden een aantal bijeenkomsten georganiseerd om heldere uitgangspunten te formuleren die sturing geven aan de discussies.

Utrecht: Stichting De Vechtclub - Herontwikkeling OPG-terrein

In 2012 is een leegstaand gebouw op het voormalige OPG-terrein in Transwijk, Utrecht getransformeerd tot Vechtclub NL; een ketenbroedplaats voor creatieve ondernemers. Het terrein is eigendom van de gemeente Utrecht en zij heeft een aantal gebiedsontwikkeling scenario's ontwikkeld dat uitgaat van sloop en nieuwbouw. Op het terrein staat echter enkele panden die voorkomen op de nominatielijst van gemeentelijke monumenten. Stichting De Vechtclub beoogt samen met andere spelers en stakeholders een plan te ontwikkelen waarin dit vastgoed behouden blijft. Tegelijkertijd heeft het tot doel een alternatief en realistisch scenario aan de gemeente voor te stellen, zowel programmatisch als stedenbouwkundig en financieel, waarin voldoende ruimte wordt geboden aan experimenten en organische ontwikkelingen. De waarde van bottom-up initiatieven voor deze vorm van stedelijke ontwikkeling dient daarbij duidelijk naar voren te worden gebracht.

Leiden: Stadslab Leiden - Stadsessies

Stadslab Leiden is een initiatief van twee inwoners die hun stad mooier en leuker wilden maken en is in zes jaar tijd uitgegroeid

tot een groot vrijwilligersnetwerk van bewoners, ondernemers, ontwerpers en andere ruimtelijke professionals, die gezamenlijk aan maatschappelijke en ruimtelijke opgaven in hun stad werken. Deze opgaven werden altijd door de vrijwilligers ingebracht, maar inmiddels wordt het lab vanwege de betrokken deskundigheid steeds vaker aan advies gevraagd. Om hier antwoord op te kunnen geven wil het lab haar werkwijze doorontwikkelen en uitbreiden met zogenaamde stadssessies. Dit zijn brainstormsessies waarin partijen een platform wordt geboden om vragen voor te leggen, waarna het netwerk ideeën aandraagt en oplossingen uitwerkt. Hiermee beoogt het lab vanuit verschillende perspectieven invloed uit te oefenen op de opgaven in de stad en zo op een concrete en resultaatgerichte manier bij te dragen aan de ontwikkeling van de stad.

Den Bosch: Studio Strak Plan - Aan de Buurt - De Zuiderpassage

In 2015 was Studio Strak Plan finalist bij een prijsvraag van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, waarin om innovatieve concepten voor de revalidatie van winkelstrips in wederopbouw wijken werd gevraagd. Het concept 'De Corporatie van leegstand' biedt de mogelijkheid om samen met pandeigenaren en omwonenden invullingen te vinden voor deze centra. Tijdelijke bottom-up initiatieven fungeren daarbij als katalysator voor een gefaseerde transformatie. Deze aanpak wil Studio Strak Plan concreet in 'De zuiderpassage' in Den Bosch testen. Samen met stakeholders en vanuit belanghebbenden worden de behoeftes van de betrokkenen geïnventariseerd en scenario's ontwikkeld die bijdragen aan het verhogen van de levendigheid en kwaliteit van het winkelcentrum. Samen met studenten van de Avans Hogeschool voert Studio Strak Plan een ontwerpend onderzoek uit. In dit project wordt onder andere samen gewerkt met de gemeente Den Bosch, provincie Noord Brabant, ondernemers en het Bosch Architectuur Initiatief (BAI). Een Publicatie over de resultaten en de opgedane kennis zal worden gepresenteerd tijdens de dag van de architectuur in 2016.

Apeldoorn: Stichting Energiefabriek Apeldoorn - Xyleem

Stichting Energiefabriek Apeldoorn is in 2013 opgericht als platform voor de ontwikkeling van actief burgerschap. Apeldoorn heeft met

veel leegstand te maken en kent vele lokale initiatieven, maar de gemeente slaagt er tot nu toe niet in tot een duurzame verbindende visie te komen. De Energiefabriek wil hier een bijdrage aan leveren door in 2016 een duurzaam werkend fieldlab te realiseren, waarin partijen gezamenlijk aan urgente stedelijke opgaven kunnen werken. Een bijzondere rol is hierin weggelegd voor ontwerpexpertise, waarmee ideeën extra kracht kan worden bijgezet. Op het in ontwikkeling zijnde Zwitsalterrein faciliteert zij nieuwe initiatiefnemers met kennis en ervaring. Area055, onderdeel van de voormalige aerosolfabriek, zal samen met een aantal locaties verspreid over de stad als landingsplaats voor het fieldlab fungeren. Onder de titel 'Xyleem' - term uit het voedingssysteem van planten - wordt het fieldlab opgestart, samenwerkingen geïntensiveerd en de wisselwerking tussen top-down en bottom-up initiatieven op lange termijn onderzocht.

Breda: Stadslab Breda

Stadslab Breda is een samenwerkingsverband tussen de lokale bouw- en vastgoedsector, hoger onderwijs en lokale overheid. De aanleiding voor het opzetten van het stadslab is de ruimte die het stadsbestuur in haar structuurvisie heeft vrijgemaakt voor initiatieven in de stad. Het doel van het stadslab is om ideeën en initiatieven, zowel top-down als bottom-up, rond stedelijke en maatschappelijke opgaven te begeleiden door ze vakkundige en praktische ondersteuning te bieden en daarmee de kwaliteit te waarborgen. Een gevarieerd netwerk van deskundigen fungeert als klankbordgroep en raadgever. Daarbij houden de initiatiefnemers zelf de verantwoordelijkheid voor de voortgang, uitwerking en realisatie van hun plannen. Voor het eerste experimentele jaar ligt de focus van het lab op een viertal actuele gemeentelijke beleidsthema's, waaronder energietransitie en duurzaamheid, wonen en zorg, invulling leegstaande terreinen en vastgoed en vernieuwing in de bouwproductie en administratieve procedures.

Gouda: Stichting GOUDasfalt - Bestemmen met burgers

Ten zuiden van de historische binnenstad van Gouda ligt het industrieterrein van de voormalige koudasfalt fabriek. Mede door de inspanningen van het de stichting GOUDasfalt zijn onderhandelingen gestart over de aankoop van het terrein door de gemeente. Daarin treedt GOUDasfalt op als partner van de gemeente. Het doel van het stadslab is om in 2016 een sluitende businesscase te ontwikkelen en een transformatieplan voor de locatie op te stellen. Daarbij beoogt men een organische gebiedsontwikkeling mogelijk te maken met een combinatie van wonen, werken, recreatie en culturele activiteiten. Stichting GOUDasfalt organiseert diverse stadsgesprekken om de wensen en doelstellingen te definiëren. Daarbij wordt ook samengewerkt met Platform 31 en buro Pas. Daarnaast hebben de adviseurs een positief advies afgegeven over een voorstel uit België. Dit voorstel kon niet vanuit het op Nederland gerichte AARO programma worden ondersteund en ontvangt een Stimuleringsfonds subsidie op basis van de Deelregeling Architectuur. Dit stadslab wordt wel aan het kennisnetwerk toegevoegd.

Antwerpen: Pantopicon - Stadslab 3.0: Designing 'Samen Stad Maken' Future(s)

Stadslab3.0 is een doorontwikkeling van Stadslab2050, dat in 2012 door de gemeente Antwerpen is opgezet. Binnen Stadslab2050 hebben collectieven van bewoners en ondernemers samen met lokale overheid, culturele instellingen en maatschappelijke organisaties gewerkt aan urgente vraagstukken in de stad. Stadslab2050 begon als een experimenteel top-down initiatief, maar de gemeente wil het lab nu samen met Pantopicon, Levuur en Oksigen Lab verder doorontwikkelen. De eerste termijn werd, mede in het licht van het Europese Urban Labs onderzoek (Urb@Exp), afgerond met een leernotitie waarin de belangrijkste ervaringen van alle betrokkenen zijn opgenomen. Bij de doorontwikkeling ligt de focus op de organisatiestructuur en werkwijze. Op de lange termijn wil het evolueren naar een lab met meerdere eigenaren, zodat het een sterke positie krijgt op het snijvlak van de gemeentelijke instelling en de samenleving. Aan de hand van concrete bestaande cases uit het Stadslab2050 wordt een speculatief ontwerp voor veranderende rollen, relaties en voorwaarden gemaakt en geëvalueerd om te onderzoeken of dit op ruimere schaal interessante resultaten oplevert.

Overzicht financiën

I AARO begroting 2013-2016

Het Stimuleringsfonds is verantwoordelijk voor de uitvoering van vijf programma's uit de Actieagenda Architectuur en Ruimtelijk Ontwerp. Voor de uitvoering van deze programma's kunnen binnen de Deelregeling Architectuur Open Oproepen worden uitgeschreven om specifieke opgaven te agenderen. In het flankerend programma organiseert het fonds o.a. expertmeetings, publieke bijeenkomsten, coaching en begeleiding van aanvragers en onderzoeksteams, het publiceren van resultaten, het organiseren van symposia en debat en evaluatie van de behaalde resultaten. Verder is het mogelijk om gericht onderzoeksopdrachten te verstrekken. Het budget voor de bij het fonds belegde AARO programma's bedraagt in totaal €6.640.000 voor de gehele beleidsperiode 2013-2016. Voor de uitvoering van de programma's stellen de Ministeries van IenM en OCW jaarlijks respectievelijk € 810.000 en € 850.000 beschikbaar. Deze bijdragen zijn onderverdeeld in programma budgetten. Het programma Innovatieve Vormen van Opdrachtgeverschap (IVO) wordt in opdracht van de beide ministeries uitgevoerd. Voor dit gezamenlijke programma kunnen de budgetten bij elkaar worden opgeteld.

Dit levert het volgende financiële jaaroverzicht op;

tabel 4 (blz. 41)

2 Realisatie 2013, 2014 en 2015

De uitvoering van de programma's kent verschillende fasen. Doordat de ondersteunde onderzoeksprojecten inclusief startfase gemiddeld zo'n 2 jaar in beslag namen zijn de eerste onderzoeksresultaten in de loop van 2015 zichtbaar geworden. In grote lijnen lag in 2013 de nadruk op de analyse en voorbereiding en zijn in 2014 alle programma's in een stroomversnelling gekomen. In 2015 lag de nadruk nog op uitvoering en in 2016 zal de aandacht verder verschuiven naar presentatie, debat en verspreiding van de resultaten. Een toenemend deel van de activiteiten gericht zijn op het oogsten van resultaten en het organiseren van bijeenkomsten, waarin de uitkomsten, conclusies en aanbevelingen met het werkveld en een breed publiek van belanghebbenden en stakeholders worden gedeeld.

2.1 Programma Zorg en Scholenbouw

Het AARO programma 'Zorg en Scholenbouw' is inhoudelijk

opgedeeld in een Deelprogramma Zorghuisvesting en een Deelprogramma Onderwijsomgeving. Er zijn geen schotten aangebracht tussen de bedragen die voor beide deelprogramma's beschikbaar zijn. Het onderstaande financiële totaaloverzicht toont de gerealiseerde kosten per deelprogramma en deelproject.

Binnen het programma Zorg en Scholenbouw zijn zeer diverse werkvormen ontwikkeld. Deze diversiteit is terug te vinden in het financieel overzicht. De intensiteit van begeleiding van de verschillende trajecten wisselt. Het uitschrijven van een Open Oproep kost minder voorbereiding dan het opzetten van het diepgaande en experimentele onderzoekstraject Ontwerp & Dementie. En het ontwikkelen van een kennisnetwerk van stadslabs kent een heel andere dynamiek dan het opzetten van een learning community van experts, ontwerpers, makers en onderwijsprofessionals, die zich bezig houdt met het beroepsonderwijs voor jongeren.

tabel 5 (blz. 41)

2.2 Programma Innovatieve Vormen van Opdrachtgeverschap

Het Programma Innovatieve Vormen van Opdrachtgeverschap wordt in opdracht van de ministeries van OCW en IenM uitgevoerd. In de hierna volgende pagina's volgt een financieel overzicht van de resultaten per programma per jaar.

tabel 6

– Toelichting op subsidies:
In het najaar van 2013 is de Open Oproep 'Zelforganisatie in de Zorg' uitgeschreven. De ingezonden voorstellen die werden geselecteerd ontvingen in totaal €49.710 aan startsubsidies voor de verdere uitwerking van de projectvoorstellen. De vervolgaanvragen met uitgewerkte projectvoorstellen zijn in juni 2014 behandeld. Voor de behandeling van de vervolgaanvragen werd in 2013 al een reservering van €150.000 opgenomen, maar de verplichting van € 142.970 werd pas in 2014 aangegaan. Hierdoor is binnen het IVO programma van IenM een restant subsidiebedrag van € 7.030,- blijven staan. Dit bedrag blijft beschikbaar voor de uitvoering van het IVO-programma.

– (*) In het najaar van 2014 is de Open Oproep 'Experimenteren met Stadslabs' uitgeschreven. Hierbij was van tevoren met IenM overeengekomen dat van de reguliere gefaseerde honorering van voorstellen zou worden afgestapt. Er zouden 8 eenmalige projectsubsidies van max. € 25.000,- worden verstrekt. Door de budgetten voor Open Oproep en subsidies bij elkaar op te tellen werd het benodigde budget van € 200.000,- verkregen. Maar doordat zowel het aantal als de kwaliteit van de inzendingen onze

verwachtingen sterk overtrof is in overleg met IenM besloten het beschikbare budget te verhogen, zodat meer projecten konden worden geselecteerd en er een bredere basis zou ontstaan voor het overkoepelende kennisnetwerk dat het Stimuleringsfonds in de komende twee jaar wil opzetten. Bij de beoordeling van de Open Oproepvoorstellen hebben de adviseurs uiteindelijk 17 initiatieven geselecteerd voor een totaalbedrag van € 406.963,-. De financiering is in het schema hieronder verder uitgewerkt.

– (**) In 2015 is de Open Oproep 'Stadslabs - Anders werken aan urgente opgaven' uitgeschreven. Met het ministerie van IenM is een vergelijkbare financieringsconstructie als in 2014 afgesproken. Bij deze Open Oproep werden 14 stadslabs vanuit de AARO programma's ondersteund. Doordat de AARO's op Nederland zijn gericht kon het geselecteerde stadslab in Antwerpen niet vanuit het IVO programma worden ondersteund. Hier is besloten een subsidie toe te kennen vanuit de Deelregeling Architectuur.

tabel 7

tabel 4

AARO Programma	Totaal	i.o.v.
Stad en Regio	€ 285.000	IenM
Stedelijke Transformaties	€ 275.000	IenM
Innovatieve Vormen van Opdrachtgeverschap (IVO)	€ 250.000	IenM
Zorg en Scholenbouw	€ 700.000	OCW
Innovatieve Vormen van Opdrachtgeverschap (IVO)	€ 150.000	OCW

tabel 5

AARO Programma Zorg en Scholenbouw	Uitvoeringsjaar	Gerealiseerd bedrag
Zorghuisvesting		
- Hedy D'ancona-prijs 2014	2013/2014	€ 78.364
- Ontwerp en Dementie	2014/2015	€ 246.978
- OO Het Nieuwe Gasthuis	2015	€ 50.000
Onderwijsomgeving		
- Open Oproep I	2014	€ 50.000
- Open Oproep I vervolg	2014/2015	€194.585
- Expertteams	2014/2015	€ 255.952
- Open Oproep II	2015	€ 60.000
- Open Oproep II vervolg	2015	€ 149.775
Totaal gerealiseerd	2013/2015	€ 1.085.654

tabel 6

Uitvoeringsjaar	Subsidies	Flankerend programma	Organisatiekosten	Totaal
2013	€ 49.710 (Open Oproep 2013)	€ 25.000 (*)	€ 7.500 (materieel) € 15.000 (personeel)	€ 97.210
2014	€ 142.970 (Subsidies 2013) € 50.000 (Open Oproep 2014) (*) € 150.000 (Subsidies 2014) (*)	€ 25.000 (*)	€ 7.500 (materieel) € 15.000 (personeel)	€ 390.470
2015	€ 50.000 (Open Oproep 2015) (**) € 150.000 (Subsidies 2015) (**)	€ 25.000 (**)	€ 7.500 (materieel) € 15.000 (personeel)	€ 247.500

tabel 7

IVO IenM Uitvoeringsjaar	Open call €50.000	Subsidie €150.000	Flankerend €25.000	Deelregeling Architectuur	IVO OCW	IVO OCW Flankerend
2013	I	II	II			IV (€26.356)
2014	II	I	II		II (€157.000)	V (€44.624)
2015	III	III	III	III (€24.420)	III (€102.060)	VI (€30.250)

Hierbij is (I) Open Oproep Zelforganisatie in de Zorg (totaal €200.000,-) en (II) de inzet Stadslabs (totaal ca. €407.000,-). Zoals in het overzicht is te zien wordt het benodigde budget van €406.963,- gefinancierd met €250.000,- vanuit IVO IenM en aangevuld met €157.000,- vanuit IVO OCW. (III) Is de stadslab Open Oproep van 2015, (IV) de reeks ronde tafelgesprekken, (V) het Symposium de Energieke Stad en (VI) de flankerende opdracht voor het Proeftuin NL project.

– Toelichting op flankerend programma:
De budgetten uit 2013 en 2014 voor flankerend programma IVO IenM zijn nu ingezet voor de financiering van de stadslabs Open Oproep. De geplande IVO IenM activiteiten voor 2016 worden gefinancierd vanuit het daarvoor in 2016 beschikbaar gestelde budget.

– Toelichting op Organisatiekosten:
De organisatiekosten bestaan uit materiële kosten en personeelskosten en zijn gebaseerd op een schatting. De personeelskosten bestaan voor drie programma's gezamenlijk uit 0,6 fte voor een secretaris en 0,3 fte voor ondersteuning. De bedragen zijn verdisconteerd per programma.

**stimuleringsfonds
creatieve industrie**

**architectuur
vormgeving
e-cultuur**

**p.o. box 29066
3001 gb rotterdam**

**groothandelsgebouw
ingang c, 5e etage
weena 723, rotterdam**

**+31 (0)10 436 16 00
info@stimuleringsfonds.nl
www.stimuleringsfonds.nl**